

Gemma Sáez Mazariegos

**Anàlisi dels factors que condicionen el sorgiment i declivi del
moviment veïnal.**

TREBALL FINAL DE POSTGRAU

Dirigit pel Dr. Xavier Godàs Pérez

Postgrau de Polítiques Públiques d'Habitatge

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Barcelona, 2024

Index

1. Relació d'abreviatures utilitzades	2
2. Introducció.....	3
3. Marc històric.....	5
4. Una nova realitat entre el món rural i l'urbà: la creació de barris que no estaven integrats a la ciutat. El cas del barri Besòs i Maresme	4
5. Factors condicionants en l'aparició del moviment veïnal a Barcelona i el Barcelonès nord durant el tardofranquisme (1960-1970).....	12
6. Evolució del moviment veïnal a partir dels anys '80	21
6.1. A la recerca de la seva legalització	21
6.2. L'impacte de la immigració internacional	27
6.3. El declivi del moviment veïnal i/o l'aparició de noves fórmules?	29
7. L'aparició del moviment per l'habitatge a Barcelona	32
8. Conclusions	43
9. Bibliografia.....	48

1. Relació d'abreviatures utilitzades

- AAVV: Associacions de veïns
- AV: Associació de veïns
- ACO: Acción Católica Obrera
- CCOO: Comissions Obreres
- CE: Constitució Espanyola
- CEUMT: Centre d'Estudis Urbanístics Municipals i Territorials
- COJ: Comissions Obreres Juvenils
- FAVB: Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona
- FEMP: Federación Española de Municipios y Provincias
- HOAC: Hermandad Obrera de Acción Católica
- JOC: Joventut Obrera Cristiana
- MDM: Movimiento Democrático de Mujeres
- OTAN: Organización del Tratado del Atlántico Norte
- PSUC: Partit Socialista per la Unió de Catalunya
- RFD: Renda Familiar Disponible
- UVA: Unidad Vecinales de Absorción

2. Introducció

El present estudi pretén analitzar els factors condicionants en l'evolució de l'acció col·lectiva del moviment veïnal a Barcelona. A partir de la historiografia d'alguns barris perifèrics de la ciutat, es realitza un recorregut per l'evolució de la lluita entorn l'habitatge des del tardofranquisme fins el dia d'avui, amb l'objectiu de comprendre els motius que porten les persones a mobilitzar-se per una causa, en aquest cas la de l'habitatge. Per poder realitzar aquest treball s'ha escollit la investigació qualitativa donat que, tal com comenta Hernández (2014), *el procés d'indagació és més flexible, i es mou entre les respostes i el desenvolupament de la teoria*. D'aquesta manera, s'ha considerat oportú utilitzar les tècniques d'aquest enfocament, com la revisió de la literatura, l'observació i les entrevistes semiestructurades. En el primer cas, s'ha realitzat una recerca d'informació a través de la literatura des dels inicis del moviment veïnal durant el tardofranquisme, passant per l'etapa de legalització als anys 80, l'aparició del moviment okupa durant la mateixa època i el naixement dels moviments per l'habitatge tal com l'entendem avui dia, amb la PAH com a principals representants d'aquest tipus d'acció col·lectiva. Cal destacar que malgrat que s'ha pogut trobar força literatura sobre els primers anys del moviment veïnal, entre els anys 50 i els 70, tal com comenta Bordetas (2012) a la seva tesi “Nosotros somos los que hemos hecho esta Ciudad. Autoorganización y movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político”, hi ha un buit en la historiografia dels moviments veïnals durant la dècada del 80. Per altra banda, part d'aquesta s'ha pogut trobar de forma digital i gratuïta, però per als articles dels autors més destacats s'ha hagut de recórrer al préstec bibliotecari, amb les limitacions de temps que això comporta. En l'últim cas, i per tal de reforçar la informació recollida, s'han realitzat sis entrevistes a diferent veïnat del barri Besòs i Maresme, barri que ha estat escollit per la proximitat i coneixença amb la seva realitat així com amb els seus habitants i per l'interès professional que desperta la seva història i situació. Per tal de representar la diversitat del barri i recollir les diferents relacions amb el moviment veïnal, s'han seleccionat tres homes i tres dones, amb edats compreses entre els 29 i els 79 anys, que han estat elegides donat que estan vinculades als serveis del barri, els quals ha facilitat la realització de l'entrevista. Per altra banda, de les sis persones entrevistades, tres són d'origen extracomunitari, dues de l'estat espanyol i una de Barcelona. D'entre totes elles, hi ha quatre persones que han format part del moviment veïnal o per l'habitatge.

3. Marc històric

Per entendre l'origen del moviment veïnal a Barcelona cal remuntar-se a l'etapa del *Desarrollismo*, que tal com exposa de Pedro Fajardo (2023) al seu treball “La ciutat que estava per fer. Estudi sobre el moviment veïnal a Barcelona durant el tardofranquisme i la transició (1968-1982)”, és l'etapa d'apertura econòmica de la dictadura que va tenir lloc a finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta a l'estat espanyol, estratègia amb la que el Règim pretenia un canvi d'imatge per atraure inversió estrangera, i *“sobretot, atreure a la que seria la font principal d'aquesta etapa, el turisme”*.

Aquest canvi econòmic es traduiria principalment en l'aparició de noves fàbriques del sector automobilístic a Catalunya, i en concret a la zona de Barcelona i les poblacions limítrofes, segons De Pedro Fajardo (2023). Amb l'augment industrial, va augmentar la demanda de mà d'obra, els quals va provocar una onada migratòria a Catalunya, de l'àmbit rural a l'urbà, principalment d'Andalusia, Galícia i Castella. Les condicions materials durant la dictadura feixista, causarien les primeres migracions internes, que eren perseguides i reprimides per les autoritats franquistes sobretot els primers anys de la dictadura, amb l'objectiu de retenir la població als seus llocs d'origen per facilitar el control i repressió, tot i que el flux migratori continuaria per motius tant polítics com econòmics, segons Cuesta (2015). Domènech (2010) explica al llibre col·lectiu “Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició”, que el procés migratori sota el Règim franquista es va donar per diverses raons, com podien ser l'econòmica, però també la situació sociopolítica, els quals empenyia la gent a buscar un lloc on viure tranquil·la. Així, malgrat que la migració sota el franquisme no va tenir un motiu només econòmic, la situació de precarietat a les zones rurals del sud de l'estat i l'avenç econòmic dels territoris receptors va provocar que moltes persones migressin a Catalunya motivades per l'esperança de trobar una vida millor pels seus fills, ja que estaven en un context de repressió política, social i econòmica. Tot i això, les condicions de vida de la majoria de la població seguirien sent precàries (De Pedro Fajardo, 2023).

La nova indústria es va situar, per una banda, a la conca del riu Llobregat, destacant la Zona Franca i els voltants de Cornellà. D'altra banda, es va formar un triangle entre Sant Adrià del Besòs, el barri de Sant Andreu i la zona de la Barceloneta. Segons De

Pedro (2023), en aquesta àrea es va desenvolupar bona part de l'activitat industrial de l'etapa del *Desarrollismo*.

4. Una nova realitat entre el món rural i l'urbà: la creació de barris que no estaven integrats a la ciutat¹. El cas del barri Besòs i Maresme

El barri del Besòs i Maresme, ubicat al Districte de Sant Martí de Barcelona, neix durant la segona meitat del segle XX com a polígon d'habitatges de protecció oficial del denominat sud-oest del Besòs, construïts sobre unes maresmes dessecades decennis enrere, a partir del *Plan de Urgencia Social* del Ministerio de la Vivienda de novembre de 1957, promogut pel Patronato Municipal de la Vivienda. Entre 1956 i 1968, es construeixen tres promocions d'habitatge social sota criteris d'arquitectura racionalista i higienista, establerts en la Carta d'Atenes², que dotaven els barris d'habitatges de més espais lliures. Així, es van construir 3.000 habitatges al Besòs, 2.500 a la Pau i, 1.700 al Maresme.

Fotografia del barri Besòs. Font: web Ajuntament de Barcelona, 2024

Segons Miret i Serra (2013) els barris com el Besòs, van néixer pel ràpid creixement de població a la metròpoli, que a Barcelona va augmentar fins a 700.000 persones en 30

¹ Bordetas Jiménez, Ivan (2014). Els estudis sobre el moviment veïnal: un repte encara per a la historiografia. *Franquisme & Transició*, 2, 281–295.

² Joan Molet i Petit (2003). Entre conservació i modernització: l'esventrament del centre urbà. *Barcelona Quaderns d'Història*, 8.

anys per l'impuls de la migració interna provinent principalment de les regions més pobres de l'estat. Tot i que ja hi havia hagut diferents onades migratòries a Catalunya durant dècades anteriors, primer provinents de les Illes Balears i València durant la dictadura de Primo de Rivera, després des d'Aragó i finalment de Múrcia i Andalusia, als quals Candel (1964) refereix com “els immigrants d'abans”³, no és fins a la dècada dels 60, amb l'arribada de persones immigrades a les anomenades ciutats-dormitori com Sabadell i Terrassa, i els suburbis de Barcelona que s'origina, el que segons De Pedro (2023) Bordetas (2014) descriu, com una nova realitat entre el món rural i l'urbà: barris que no estaven integrats a la ciutat. Aquest context va facilitar la presa de consciència de classe contra el Règim, el qual va suposar un dels elements clau en la configuració dels moviments veïnals. El Besòs i el Maresme és un cas representatiu de la morfologia urbana de la perifèria interior de Barcelona així com dels municipis de la perifèria externa de l'aglomeració, donada la seva història i posició. La seva evolució actual és similar a la de molts altres barris perifèrics catalans i de les metròpolis espanyoles (Miret i Serra, 2013).

Així, durant la dècada dels 50 apareixerien les primeres fàbriques i nous edificis provocant la desaparició dels camps de conreu i les masies: Can Rosés, Can Pujades, Cal Gras, Can Barrina i Casa Cremada. El *Plan de Ordenación* es va aplicar en una àrea de 32 ha delimitada pels carrers Llull i Bernat Metge, la Rambla de Prim i el terme de Sant Adrià de Besòs, i s'hi van construir fins a 94 edificis d'habitatges (Miret i Serra, 2013). Segons els autors, aquest últim municipi, així com Santa Coloma de Gramenet i Badalona, contenen suburbis industrials i d'habitatges de treballadors més recents que apareixerien amb la industrialització dels anys 60. Tal com era comú en molts barris d'habitatge social, el Besòs va ser construït precipitadament en detriment de la qualitat de l'habitatge en un clima d'especulació i manca de control polític, amb un dèficit important de serveis i equipaments (escoles, mercats, zones verdes...) i amb molts problemes amb el manteniment de l'espai públic. Malgrat que al 1939 ja s'havia creat *el Instituto Nacional de la Vivienda* i la *Obra Sindical del Hogar* amb l'objectiu de crear habitatges per les classes més humils, segons Cuesta (2015), aquest no es va arribar a materialitzar. A Barcelona, i d'altres municipis, també s'havia creat el *Instituto Municipal de la Vivienda* (posteriorment *Patronato Municipal de la Vivienda* o *Patronato Municipal de Viviendas de Renta Limitada*), amb la idea de controlar la

³ Francisco Candel (1964). Els altres catalans. Edicions 62. 408 pàg.

construcció d'habitatge social, tot i que, el nombre d'habitatges socials construïts era molt baix, ja que l'estat no dotava de pressupost aquestes entitats (Cuesta, 2015). L'any 1954 es crea la *Ley de Viviendas de Renta Limitada*, però no és fins al 1957, amb l'aparició del Ministerio de la Vivienda que es dona un impuls a la construcció, donat l'imparable fenomen migratori.

Segons l'autor, malgrat que el *I Plan Nacional para la Vivienda* i els plans generals d'ordenació urbana a les principals ciutats catalanes, es mantindria el dèficit d'habitatge durant un temps provocant que persistís el barraquisme durant els anys 60, tot i el revifament econòmic i l'aparició de sectors de la població amb major poder adquisitiu. És per això que, tal com s'ha comentat a l'inici d'aquest apartat, durant aquesta dècada, s'implementen els *Planes de Urgencia Social* i les *Unidades Vecinales de Absorción (UVA)*⁴, amb l'objectiu d'atendre les necessitats d'habitatge no cobertes per la iniciativa privada (Cuesta, 2015). No obstant això, segons aquest mateix autor es va prioritzar la quantitat sobre la qualitat, els quals va propiciar que les noves edificacions, ja fossin d'iniciativa pública o privada, tinguessin molts dèficits. Les condicions d'aquestes persones eren molt precàries, i als barris perifèrics de les ciutats del Barcelonès Nord va proliferar el barraquisme, l'infrahabitatge i la manca de tota mena de serveis bàsics (clavegueram, enllumenat, asfaltat, escoles, serveis mèdics, transport públic...). Segons Estany (2014), de seguida es va fer evident la mala qualitat dels materials usats en la construcció, com per exemple, humitats per mala impermeabilització, aigües estancades als soterranis, mala qualitat i mala col·locació de portes i finestres, esquerdes, deficients instal·lacions elèctriques, d'aigua i de desguàs, clavegueram insuficient, etc. L'autora afegeix que així i tot, el problema més gran va ser que els blocs havien estat aixecats sobre terreny d'al·luvió molt poc sòlid, propi de la desembocadura del Besòs i la fonamentació era insuficient, motiu pel qual es van començar a deformar les lloses arrossegant els edificis en la seva deformació. També Cuesta (2015) comenta, que es va

⁴ “Eren construccions provisionals, modulars, prefabricades, desmuntables i transportables; la seva vida útil havia de ser com a màxim de cinc anys. Els habitatges tenien una superfície inferior a 50 m² amb un programa funcional consistent en tres dormitoris, un petit lavabo i una estança menjador amb cuina incorporada. Les UVA van ser un intent de reelaboració d'habitatge social amb l'objectiu d'imbricar-lo en una possible i incipient indústria de prefabricació nacional. Tot i les intencions inicials, però, el destí final d'aquelles estructures lleugeres i provisionals, que s'havien de traslladar d'un lloc a un altre per resoldre problemes i contingències sobrevingudes, va ser transformar-se en construccions definitives que, seixanta anys després de la seva implantació, encara romanen habitades havent-se convertit en barris amb una forta identitat dins d'algunes ciutats.” (Santiago Quesada García, «Las Unidades Vecinales de Absorción. Un laboratorio experimental de vivienda social en Andalucía (1963-1969)», *Hasta el tuétano* 5 (2020): p. 106-110. Universitat de Sevilla.

urbanitzar en terrenys mancats d'infraestructures elementals i amb una elevadíssima densitat de població, els quals derivà en el que Francesc Candel (1965) batejà com a *amazacotamiento*⁵. De fet, les ciutats del Barcelonès Nord van viure durant la dècada dels anys 60, l'augment més gran de població, convertint-se en territori receptor donat la seva proximitat amb Barcelona i perquè era més accessible per a les persones amb menys recursos (Cuesta, 2015). D'aquesta manera, malgrat que els suburbis formaven part de la ciutat, no seguien el mateix procés evolutiu que les zones residencials.

Destacar, per altra banda, tal com comenta Alberch (2000), que la baixa qualitat dels edificis es va veure agreujada pel fet que la majoria dels habitatges socials van passar a ser propietat dels mateixos residents, que no disposaven individualment de recursos suficients per resoldre les deficiències. De fet, Estany (2014) comenta que actualment la majoria dels habitatges són de propietat privada (tot i que el polígon del Sudoest del Besòs fos de promoció pública) i s'observa molta presència de població envellida, els quals dificulta encara més les males condicions i deficiències de molts dels habitatges. I malgrat que amb els anys s'ha anat millorant i reformant el parc d'habitatges, algunes deficiències encara hi són presents (Estany, 2014). Segons Piasek; Vima-Grau i Garcia-Almirall (2022) ens podem fer una idea de la situació actual de l'habitatge al barri del Besòs i Maresme a partir de la distribució desigual de la renda familiar disponible (RFD). En el seu estudi "*Ante la amenaza, organización. Representaciones y estrategias de Asociaciones Vecinales sobre la situación socio-residencial de barrios vulnerables*", afirmen que malgrat que el barri del Besòs i Maresme té una Renda Familiar Disponible (RFD) molt per sota de la mitjana de la ciutat, l'esforç per llogar un habitatge és superior al de la mitjana de la ciutat de Barcelona, provocant així un desfasament entre les rendes i els preus del lloguer (Arellano y Roca, 2020 citats per Piasek, G. et al., 2022). Per altra banda, a més, també s'observen desigualtats a l'interior dels barris: espais públics poc o excessivament intervinguts, pitjors qualitats constructives dels habitatges, inclús menys seguretat en la tinença en sectors amb major concentració d'habitatge de lloguer o formes de tinença irregular que donen lloc a un major risc de desnonament, presència de narco-pisos, concentracions d'habitatge en propietat de bancs o empreses immobiliàries. Segons els autors, en el cas del Besòs i Maresme, hi hauria àrees més i menys intervingudes per l'administració, segons la promoció del barri original hagi estat pública o privada: en el primer cas,

⁵ Francesc Candel, «El amazacotamiento», Cuadernos de Arquitectura 60 (1965): p. 5–6.

l'administració ha hagut de donar resposta a vicis ocults i altres problemàtiques dels edificis, mentre que en el segon cas, la rehabilitació ha estat nul·la. De fet, Miret i Serra (2013) afegixen que actualment, els propietaris que s'hi han quedat han vist com s'ha anat degradant el seu entorn sense poder marxar del barri on han invertit el seu capital immobiliari. Per altra banda, també trobem altres casuístiques importants tot i que menys evidents com: comptar o no amb espais adaptats, que siguin o no accessibles, i flexibles per acollir totes les persones, tenir o no ascensor o calefacció, entre altres elements, que van minant les representacions de veïns i veïnes, impactant en la seva representació i apropiació dels seus habitatges i entorn. Segons l'estudi de Piasek, G. et al. (2022), els barris analitzats tenen un percentatge per sobre de la mitja de la ciutat de població que ha canviat de domicili en l'últim any. En el cas del Besòs i Maresme, Piasek, G. et al. (2022) comenten que mostra una decreixent capacitat d'autocontenció: són barris que expulsen població al mateix temps que acullen nous residents, ja que no decreixen en termes relatius. Segons els autors, un dels motius pels quals la gent marxa dels seus barris és perquè perceben que els edificis no compleixen amb les condicions que requereixen per viure-hi. De fet, Caballé (2023), exposa que l'article 47 de la Constitució espanyola declara que *"no solo es necesario el cumplimiento de los requisitos objetivos de habitabilidad, sino también los requisitos subjetivos acordes a las circunstancias específicas de las personas que residan en la vivienda (ej: persona con movilidad reducida)"*. D'aquesta manera, segons Piasek, G. et al. (2022), costa generar consciència de barri quan les condicions habitacionals no et permeten projectar-te a llarg termini⁶. En aquest sentit, i a través de les nostres entrevistes, trobem que algunes veïnes verbalitzen que si tinguessin l'oportunitat marxarien del barri, sobretot per la situació de l'habitatge, no obstant, manifesten que ni s'ho plantegen perquè no tenen aquesta opció.

"A ver, no creo, realmente no creo que me pueda ir. Entonces, ni me lo planteo. Para mí va a ser siempre [...] A lo mejor sí. Pero sería, porque, por ejemplo, yo vivo en un piso, en un primero [...] Y, por ejemplo, pues, tener la posibilidad de ver el mar sería fabuloso [...] disponer de un jardincito, de poder salir. No tengo balcón. Al vivir en un primero, pues, entonces sería por eso. Por otras cosas, no... O sea, por tener un... [...] Sí, sería un jardincito. Mi marido está enfermo y

⁶ Extracte d'entrevista a l'AAVV Barceloneta, al novembre de 2007, realitzada per Piasek, G. et al. (2021) en el seu estudi "Ante la amenaza, organización. Representaciones y estrategias de Asociaciones Vecinales sobre la situación socio-residencial de barrios vulnerables".

entonces, pues, sería fabuloso. Que pudiera decir, pues mira, me salgo un rato a tomar el sol o al jardín, simplemente a la sombra [...] Pero sería, si me marchara, sería por eso, por unas X cosas, unos ideales que si te pones a soñar, ya está, se queda ahí, punto. Pero que no es algo que digas, uf, que si no me cambio... No, yo tengo mi amiga que sí que está más agobiada, por así decir [...] En cambio, mi amiga vive en el quinto y ella, si hubiese podido, estaría afuera” (veïna del barri, membre de l’Associació Dones Àmbar Prim).

Observem, doncs, que en alguns casos, quan no es disposa d’alternativa residencial i, per tant, el veïnat no pot marxar del barri, s’opta per realitzar accions per millorar la qualitat de vida en el mateix barri, amb l’objectiu d’estar millor, utilitzant els recursos dels que es disposa. Precisament, quatre de les sis veïnes entrevistades formen part d’alguna entitat o moviment social al barri del Besòs i Maresme. Per altra banda, comprovem que en el moment en què l’estat físic de l’habitatge o finca millora, el veïnat està més predisposat a quedar-se al barri.

“A veces sí que he pensado en irme. Mi intención sería quedarme para siempre. Y siempre les digo a mis hijos que es vuestro futuro, es vuestro piso. Nunca lo perdáis, aunque tengáis un piso, pero será siempre vuestra casa y será el montón que tengáis para tirar por si algún día os van mal las cosas. Pero yo espero y deseo, ahora que tengo mi casa en condiciones, estar aquí por siempre. Porque es en un segundo piso, y cuando te haces mayor y estás muy mal, es como si fuera un ático, da igual. Pero ahora que lo tengo con ascensor⁷, lo tengo bien, yo espero quedarme siempre [...] Anteriormente te diría que un 7,5% porque tenía el problema de las estructuras” (veïna del barri Besòs i Maresme, membre de la Plataforma SOS Besòs).

“Barrio para mí significa mucho, significa que ya que estoy en el barrio tengo que procurar que vaya a mejor, que sea el mejor barrio y que la gente viva lo mejor posible y se lleve lo mejor como es ser vecino del barrio” (veïna del barri Besòs i Maresme, membre de l’AV Besòs).

Així, es podria dir, que l’habitatge és l’element central que lliga a la persona al territori i el punt de partida per plantejar-se el desenvolupament del projecte de vida. Per altra

⁷ Finca rehabilitada durant el 2023 dins el Programa de Regeneració Urbana, promogut per l’Institut Municipal d’Urbanisme.

banda, el fet de veure millores en el teu entorn és un estimulant per a participar d'aquesta transformació. I és que segons Caballé (2023), la dimensió simbòlica de l'habitatge, representa el vessant subjectiva, moral i intangible, que refereix el significat que li donen les persones a l'habitatge:

- Habitatge com a territori: la relació entre un individu i un entorn físic determinat.
- Habitatge com a identitat: l'habitatge forma part del nostre ser.
- Habitatge com a unitat social i cultural: es té en compte la repercussió social que es deriva de l'habitatge.

Piasek, G. et al. (2022) afegeix, que la gran majoria de veïnat fa referència a un passat del barri que s'assembla a un poble, els quals apareix com un concepte valorat positivament i implica el coneixement i reconeixement mutu entre el veïnat i cohesió entre els seus habitants, qüestions que es veurien amenaçades per les dinàmiques de manca d'autocontenció de la població. De fet, totes les persones a les quals hem entrevistat per a fer aquest treball han coincidit en la importància del coneixement i reconeixement mutu entre el veïnat, a continuació compartim alguns extractes:

“Que la gente aquí es muy simpática, vive en familia, eso me gusta mucho, somos una familia aquí” (veí del barri Besòs i Maresme, d'origen senegalès i viu al barri fa 10 anys).

“Bueno si, el que més m'agrada és el tema de... com la vida més espontània que trobes a un barri, però en general a Barna costa molt de trobar. Aquesta vida més que et coneixes amb tothom, que tothom, que tot i que la gent ja no està tant al carrer, però tot i així continuen amb molta vida al carrer. Això implica coses bones i coses dolentes, però hi ha molta vida al carrer, es coneix amb tothom i, bueno, què sé, i ser vida de barrio, que ha anat minvant i continuarà minvant per tot, però... això és el que més m'agrada, crec jo” (veí del barri Besòs i Maresme i participant del moviment per l'habitatge al Besòs i Maresme i al Poblenou).

“Para mi, barrio significa, pues mira, es la convivencia de las personas. Es la convivencia de las personas. Y para mí es eso, el estar en un sitio donde... [...] Es eso, es la convivencia con las personas. Porque para mí el valor son las

personas. Luego, claro, el poder estar en un sitio” (veïna del barri, membre de l’Associació Dones Àmbar Prim).

5. Factors condicionants en l’aparició del moviment veïnal a Barcelona i el Barcelonès nord durant el tardofranquisme (1960-1970)

La literatura no fixa una data concreta on es pugui situar el naixement dels moviments veïnals, ja que es considera el resultat d’un procés més ampli i amb diferent incidència segons el territori (De Pedro, 2023). Així i tot, molts autors coincideixen en el fet que l’onada migratòria provinent del sud de l’estat durant la dècada dels 50, emmarcada en l’etapa del *Desarrollismo*, va ser un element clau en l’aparició del moviment veïnal a Catalunya.

Domènech (2010) destaca la importància de la motivació dels primers emigrants, ja que determina la decisió d’emigrar de molts dels que els seguiran després i condiciona el tipus de xarxes relacionals que s’estableixen al lloc de destí. I és que segons l’autor, la migració no és un fenomen d’agregació humana, sinó que s’escull un destí en funció de les oportunitats que ens ofereix, però l’establiment en una ciutat concreta es fa per motius concrets. Afegeix, que l’ordre d’arribada de les persones que immigren marca la posició social, ja que com més temps porta una persona establerta en un lloc, més opcions d’haver millorat té. Per altra banda, Domènech (2010) comenta que quan el procés migratori no és produït per una catàstrofe natural o humana, es produeix en cadena. Hi ha sempre uns primers, generalment un nucli familiar, que si el lloc on arriben, els quals a vegades es tria a l’atzar, s’adapta a les seves necessitats s’hi queden i estableixen les primeres connexions que permeten reproduir la xarxa relacional del lloc d’origen a partir de la migració en cadena. D’aquesta manera, les persones que migren després comparteixen valors amb les persones que ja estan establertes al lloc de destí. Segons Domènech (2010), tan durant els anys 50 com 60 els motius per migrar tenien a veure amb la solidaritat i, per tant, les persones que arribaven compartien aquest valor. En moltes ocasions, els que arribaven primer, ho feien per motius sociopolítics, però tot i que en els seus llocs d’origen formaven part dels sectors més marginats, al lloc de destí esdevenien un referent per a la resta de migrats. Les dificultats amb les quals es trobaven els primers migrats i la manera en què van haver de superar-les va condicionar els valors i actituds de les persones que anaven arribant i en conseqüència, a l’aparició d’una identitat de barri. Per una banda, les persones que arribaven ho feien a una realitat

que els era pròxima, atès que era determinada per una cadena migratòria establerta anteriorment, formada per una comunitat que els era coneguda tant en el seu lloc d'origen com en el de destí. Així, s'enfrontaven a aquesta nova realitat de forma col·lectiva, des d'una cultura compartida i un sentiment de pertinença, que per molt desarrelats que estiguessin els era comuna (Domènech, 2010). La identitat es proclama a partir de la negociació: no sóc de Barcelona. A partir d'aquesta idea es construeix el “nosaltres i vosaltres”, a partir del que no són: de la resta de la ciutat (Piasek, G. et al., 2022). El concepte “baixar a la ciutat” mentre vius en un barri que forma part formalment d'una ciutat, estant inclús a poques parades de metro o autobús, demostra una distància més aviat simbòlica. D'aquesta manera, apareix un sentiment de pertinença a quelcom més petit: el barri. Segons Colacios i Mendoza-Arroyo (2017), citats pels autors al seu estudi, l'existència d'un sentiment de pertinença als barris vulnerables i segregats, pot ajudar a desafiar l'estigma i marginalització a través d'accions compartides que afavoreixin la vida comunitària. En negar el que no ets (de la ciutat), afirmar el que si ets (del barri), aquesta idea té un impacte en l'apropiació de l'espai i, per tant, suposa una desigual predisposició a actuar sobre l'habitatge i organitzar-se per millorar la comunitat i el barri (Herrera, 2017, citat per Piasek, G. et al., 2022).

Per altra banda, tal com s'ha comentat anteriorment, malgrat els anys del *Desarrollismo*, la situació de l'habitatge no va millorar (ni en els barris d'autoconstrucció ni en els de nova planta), atès que aquest, fos de promoció pública o privada, era escàs i s'havia construït amb materials de molt baixa qualitat i sense serveis elementals, segons Cuesta (2015). Els incompliments dels Plans Comarcals de 1953, l'especulació desfermada durant la dècada dels 60 i els interessos tant d'empresaris com del Règim franquista van propiciar la proliferació d'habitatges que no reunien les condicions mínimes ni de construcció, ni de proveïment dels serveis bàsics per a la població (sanitat, educació, higiene, neteja, comunicacions, etc.) i que en moltes ocasions estaven construïts sobre terrenys qualificats com a agrícoles o zones verdes, com és el cas del Besòs. Piasek, G. et al. (2022), al·ludint a Abadia (2019), comenten que el fet que l'anterior perifèria de la ciutat passés en poc temps de terrenys agrícoles a barris de barraques autoconstruïdes o polígons d'habitatge massiu de baixa qualitat va provocar una fervent insatisfacció que va permetre el desenvolupament dels moviments socials urbans. També, i referint a Colacios i Mendoza-Arroyo (2017), afegixen que la situació d'aïllament, manca de

serveis i equipaments, i la seva mala qualitat constructiva, van contribuir a l'estigmatització territorial i segregació social dels polígons d'habitatge social construïts durant la dictadura franquista. Segons Domènech (2010), aquesta situació reforçava la sensació de no formar part de la mateixa ciutat. Per una banda, per l'aïllament urbanístic que patien, els quals desconnectava els nous barris de la resta de la ciutat, i per l'altra perquè la mateixa experiència vivencial es mostrava com un element diferenciador, ja que els seus habitants compartien un origen comú. Malgrat que als barris de nova planta la migració no va ser tan intensa, perquè es varen construir més tard, compartien la precarietat urbanística, la segmentació en la ciutat i la identitat de classe obrera.

Paral·lelament, Guàrdia, Oyón i Rosselló (2021) suggereixen que les altes taxes d'habitatges en propietat de particulars als barris perifèrics, podria ser un element també per entendre el desenvolupament dels moviments veïnals. I és que, sorprenentment, i segons els autors, citant a José Candela (2019), s'observava un gran nombre d'habitatges urbans propietat del mateix habitant, passant del 20% a 1950 al 70% a 1970. Les famílies treballadores que es van instal·lar en les noves construccions dels barris perifèrics durant el gran cicle residencial entre 1950 i 1975 van ser el tret de sortida del canvi en el sistema de tinença de la llar a Barcelona i a la resta de municipis circumdants. La Llei de la Propietat Horitzontal de 1960 tindria un gran impacte al món obrer, particularment en les noves barriades perifèriques. Segons els autors, al cens d'edificis de 1970 a Barcelona on s'analitzava la correlació entre propietat i classes treballadores o acomodades, mostrava l'entrada del món obrer a la propietat durant els anys '60, així mentre la tinença en propietat era molt baixa entre les classes acomodades, en la classe treballadora tenia una alta presència. El 1965 les xifres d'accés a la propietat en el món obrer ja eren superiors als de la mitjana de la ciutat, tot i que aquest parc d'habitatges era molt més modest i amb condicions d'amuntegament. D'aquesta manera, es reforçaria la idea de perifèries proletàries i propietàries. El 1970 ja es veia clarament les diferències entre el cor metropolità més ric i socialment més barrejat, on el lloguer era encara dominant, i un cinturó metropolità homogeniament obrer, on la propietat era majoritària, creant unes enormes perifèries proletàries i propietàries (Guàrdia, Oyón i Rosselló, 2021). Segons els autors, als anys '80, quan a Barcelona l'habitatge en propietat ja superava al de lloguer, els districtes de classe treballadora de la ciutat, ja havien franquejat aquesta frontera. Afegeixen que a Nou Barris, per exemple, en aquell moment el districte amb major proporció d'immigrants,

concentrava ja una majoria de població propietària de casa seva. Els autors també destaquen, que era l'únic districte on havia desaparegut la cohabitació amb persones no emparentades, comuna en el món obrer del principi del franquisme, per donar pas a llars formades per una parella amb fills. També assenyalen la presència d'habitatge en propietat imperfecta com un element caracteritzador del nord de Nou Barris, els quals expliquen, refereix a la inseguretat jurídica i manca de claredat en la delimitació de les responsabilitats de qui atorga l'habitatge en cas de problemes de manteniment en la construcció d'origen, situació comuna als barris de polígons de propietat diferida de l'Obra Sindical de l'Hogar construïts als anys 40, i que ja es donava als barris d'habitatges d'autoconstrucció, que a causa de la condició d'il·legalitat, no podien disposar d'unes infraestructures i equipaments (Guàrdia, Oyón i Rosselló, 2021). Així, les lluites dels barris d'autoconstrucció per consolidar un habitatge amb unes infraestructures bàsiques i mínimes d'aigua serien les primeres, suposant una fase "primària" en la lluita veïnal per l'habitatge. Després vindrien les vagues de pagament de quotes d'amortització de l'habitatge en diversos polígons de la *Obra Sindical del Hogar* a l'àrea metropolitana des de 1969. En una segona fase a partir sobretot de 1974, el moviment barrial es va concentrar gairebé exclusivament en les reivindicacions sobre la quantitat i la qualitat dels equipaments, serveis, àrees verdes, transport i obra urbanitzadora. És a dir, del que faltava per completar un habitatge digne: la lògica extensió a l'espai del barri (autobús, escoles, institut, ambulatoris...) i la culminació dels esforços dedicats a consolidar la propietat d'un pis, després de llargs anys de dedicació. Segons els autors, el que s'observa, doncs, és que als barris més pobres, l'origen i la radicalitat de les lluites veïnals i del moviment veïnal durant el segon franquisme va seguir la mateixa direcció, és a dir, dels barris relativament més precaris, amb major índex de propietat imperfecta, als més acomodats i millor servits, amb on la propietat era més clara.

Segons Cuesta (2015), com ja va dir en el seu moment Martí Marín⁸, la lluita contra les estafes i els dèficits urbanístics van suscitar protestes veïnals alhora que es va generar el caldo de cultiu perfecte per a la presa de consciència, ja que els primers anys apareixerien xarxes d'autoajuda i organització destinades a cobrir les necessitats de la població i revertir la vulnerabilitat urbana dotant els suburbis dels serveis bàsics. De fet,

⁸ Martí Marín, «Epíleg: de suburbis a barris, autoorganització, integració, protesta i politització», dins Marín, dir., *Memòries del viatge*, 135–148.

al llarg dels anys 60 i 70, amb la participació d'una nova generació que s'hauria socialitzat en l'activisme universitari, es generarien els primers nuclis organitzats de provisió de serveis i de xarxes d'oci (Domènech, 2010). Però, més enllà de proveir-se de serveis que no hi havia, i denunciar-ho, aquestes xarxes oferirien al barri espais de creació culturals pròpies. I malgrat que els dèficits urbanístics i la situació de precarietat era similar en els diferents barris, fou en els primers d'autoconstrucció on s'articulà amb més intensitat la conflictivitat urbana, tant com per les seves mancances, com pel seu caràcter de classe i les xarxes relacionals que li eren pròpies. I és que, segons Domènech (2010), l'origen del moviment veïnal està lligat al sorgiment de nous agents que trobarien refugi en els barris, entre ells el moviment obrer. De fet, De Pedro (2023) comenta que per a Sebastian Balfour (1994), el moviment veïnal no deixa de ser un nou moviment obrer que demanava millors condicions tant a l'àmbit laboral com pel barri on vivien. Segons l'autor, aquest nou tipus de moviment obrer sorgeix als anys 70 en un context d'oposició política i amb l'objectiu de millorar les condicions de vida dels obrers, els quals va aconseguir desestabilitzar el sistema. Domènech (2010) indica que l'ordre d'aparició dels moviments socials sempre s'inicia amb el moviment obrer, seguit de l'estudiantil per després deixar pas al moviment veïnal, de professionals o de gènere com a germans menors. Segons l'autor, el moviment obrer i el moviment veïnal no s'entenen l'un sense l'altre. I és que malgrat que el moviment obrer era més fort inicialment, ja que la seva raó de ser era la classe, també és cert que es gestava organitzativament al barri. Només al barri s'hi trobaven les xarxes prepolítiques de confiança, els recursos organitzatius per poder-se desplegar i les xarxes de comunicació per poder-se amplificar. Segons l'autor, malgrat que el moviment veïnal prendria un caràcter interclassista amb el pas del temps, tots dos compartien una mateixa problemàtica, la de classe, en una esfera es lluitava pel salari productiu i en l'altra pel salari social, la millora del barri. De fet, Balfour (1994), referenciat per De Pedro (2023) assenyala el paper de les Comissions de Barri, estructures que tenien el seu origen en les anomenades Comissions Obreres i que s'encarregaven de tots els aspectes administratius i d'organització necessaris per a la protesta urbana. Segons De Pedro (2023), sorgeixen durant la dècada dels 60 inspirades en les Comissions Obreres i actuaven a escala municipal. La seva missió seria coordinar les accions i estarien conformades per persones que vindrien del món obrer. Segons De Pedro (2023), a l'inici eren comissions clandestines, però a la llarga s'acabarien integrant en les associacions de veïns, ja que a banda de la classe social, els seus membres també

compartirien la ideologia política antifrancista, creant així un sentiment d'unió de barri. De Pedro (2023) citant a Sebastian Balfour (1994) afirma que una de les grans qüestions que va condicionar als migrants que es van establir a Catalunya, sobretot a Barcelona i al seu cinturó industrial, va ser el món del treball. L'autor comenta que el procés de migració del camp a la ciutat que moltes d'aquestes persones van viure i, per tant, el canvi en l'àmbit del treball, va propiciar la creació d'una nova consciència: un nou món obrer. L'autor afegeix que l'entorn en el qual els nous obrers, procedents de la migració, vivien, els suburbis, va ser un element clau en aquest canvi de paradigma. Segons l'autor, aquest canvi de mentalitat es veu reflectit en les protestes urbanes i veïnals dels barris on vivien.

Domènech (2010) afegeix que en el cas de les CCOO de Badalona, l'any 1966, ateses les dificultats per organitzar-se a les fàbriques, donat que, per una banda, aquestes estaven a Barcelona, i per l'altra, era una ciutat amb una composició política i social més variada que les seves homòlogues, els abocà a què es comencessin a organitzar amb la creació de Comissions de Veïns a cada barri. L'objectiu d'aquestes era articular la solidaritat entre les diferents lluites per millorar la seva situació. Cuesta (2015) afegeix, que durant aquesta mateixa dècada, algunes forces polítiques, sobretot el PSUC, van intentar incidir en determinats barris. Al principi, la prioritat la marcava el moviment obrer i CCOO. Però les Comissions Obreres al Barcelonès Nord van estar molt condicionades pel context socioeconòmic de la comarca; el predomini de la petita i mitjana empresa juntament amb el gran volum de persones que treballaven fora del Barcelonès Nord els va restar força, de manera que no van tenir la força d'altres comarques com el Vallès Occidental o el Baix Llobregat. Així i tot, a Badalona, aquest fet els va permetre connectar amb sectors de la ciutat que no eren exclusivament obrers. També, assenyalar que la feblesa organitzativa de les fàbriques va condicionar un model d'organització per zones o per barris que va afavorir que sorgís en el futur el moviment veïnal. Aquesta connexió amb altres entitats i forces no exclusivament obreres va propiciar la creació de Comissions Cíviques o Ciutadanes, que tenien per objectiu, segons Cuesta (2015), erigir-se com a moviment de masses i coordinar les diferents branques d'aquesta, donades també les dificultats per organitzar-se a les fàbriques i aprofitant que els obrers residien en el mateix barri. De fet, segons Domènech (2010), l'articulació inicial d'una part de l'organització del moviment obrer per localitats i no per rams, tot i que menys intensa a Barcelona en comparació a altres municipis de

Catalunya, propicià a concentrar col·lectius com els joves i les dones, que no desenvolupaven la seva activitat en les fàbriques, sinó en el barri. Eren sectors encara poc madurs per formar el seu propi moviment, però a la vegada foren essencials per a la supervivència del moviment obrer durant la repressió desfermada de finals dels anys 60. Amb l'Estat d'Excepció de 1969, aquests col·lectius s'escindiren del moviment obrer per articular-se dins el moviment veïnal o relacionar-s'hi molt estretament.

Els joves van suposar un element clau en el moviment obrer i de retruc en el moviment antifranquista. Per al moviment veïnal, aquest moviment juvenil de caràcter reivindicatiu i que tenia una dinàmica pròpia durant els anys 70, va suposar de gran importància atès que en la seva activitat crearen espais de reproducció i creació de valors antifranquistes, acumulaven els recursos disponibles per a l'acció dels barris i van generar una nova fornada de militants en les mateixes organitzacions veïnals. De Pedro (2023) afegeix que, segons Andreu (2015), l'inici del moviment veïnal es trobaria l'any 1968; donat, per una banda, i sota les idees de Jordi Borja, el context de lluita social que hi havia internacionalment, com va ser el moviment estudiantil del Maig Francès, els quals hauria incidit en la resta de moviments socials de l'Europa coetània. Per altra banda, l'aparició de les dones com a subjectes actius en la protesta suposà un impacte major pel moviment, ja que introduïrien temàtiques de debat relacionades amb la sexualitat i la planificació familiar, els quals, segons Domènech (2010), va comportar alguns conflictes dins del col·lectiu pel xoc de concepcions. El moviment feminista va aprofitar l'estructura de les associacions de veïns per arrelar, però ràpidament es va emancipar (Domènech, 2010). Tot i això, l'autor afegeix que ni les COJ⁹ ni el MDM¹⁰ sobrevisqueren al canvi de dècada, ja que la maduració de l'antifranquisme, tot i que a l'inici va empènyer al desplegament dels moviments socials que fins llavors havien estat sota el paraigua del moviment obrer, varen ser absorbides pel moviment veïnal en forma de vocalies. L'enfonsament d'uns baixos comercials i unes escales al bloc 37 al Besòs a principis de 1977, van motivar la convocatòria d'assemblees multitudinàries i una tancada per part de les dones durant 15 dies, a la seu del Patronat de l'Habitatge, que es negava a atendre les seves reclamacions. Aquesta acció va generar la solidaritat i mobilització de tot el barri i va representar un punt important d'inflexió en la negociació per millorar les condicions dels habitatges més afectats. La tancada de les dones i la

⁹ Comissions Obreres Juvenils

¹⁰ Movimiento Democrático de Mujeres

lluita per la democratització de l'Associació de Veïns va constituir un pas endavant en la renovació del moviment veïnal al Besòs. L'abril de 1978, les protagonistes de l'ocupació del Patronat van crear la primera vocalia de dones a la nova junta de l'entitat, en mans de grups ultres franquistes fins llavors.

També cal destacar el paper dels capellans dels barris obrers, dels cercles religiosos i de les organitzacions d'apostolat obrer com l'HOAC, la JOC o l'ACO, i de les noves generacions de sacerdots (Bordetas, 2014 i Cuesta, 2015). D'una visió conservadora i paternalista es va passar a una mirada més progressista i implicada en la situació dels barris obrers. Canalitzaven el malestar causat per les situacions de precarietat els quals va propiciar que es configurés un nou teixit associatiu lluny del nacionalcatolicisme. De fet, l'origen d'aquesta implicació en la millora dels barris per part d'alguns capellans, rau en la interacció d'aquesta part de l'Església amb la mateixa realitat. Segons Domènech (2010), eren l'únic espai autònom del Règim, permès legalment, convertint-se en l'únic espai possible per a qui volgués militar. Parlaven de classe obrera i articulaven el seu discurs central a partir d'un humanisme de caràcter populista. Aquest procés va anar acompanyat de la formació d'una nova generació de capellans obrers que passarien a la lluita antifranquista, ja fos pel xoc entre el discurs eclesiàstic i la realitat dels barris on l'havien de difondre; o pel procés que ja feia temps s'havia començat a produir. És en aquest marc d'interacció entre les diferents realitats, que la xarxa associativa legal dels barris es va anar impregnant de noves formes de pensar, fins al punt que algunes associacions de *Cabezas de família*, lligades al Règim, protagonitzarien enfrontaments contra la policia per una problemàtica relacionada amb l'aigua, com va ser el cas de Torre Baró (Domènech, 2010). No obstant això, a finals de dècada, les organitzacions d'apostolat obrer van patir una nova crisi. La situació política i social de 1968 va condicionar l'afecció religiosa. A més, l'Església va imposar un nou estatut per tal de limitar i controlar aquestes organitzacions, i per això molts dels seus membres van acabar militant en partits polítics revolucionaris i marxistes que s'oposaven clarament al Règim franquista o participant de comunitats cristianes de base que no tenien un funcionament tan jeràrquic (Cuesta, 2015). Malgrat això, encara van seguir desenvolupant un paper important al Barcelonès Nord en el sorgiment del moviment veïnal durant els anys setanta. Es va donar un procés de confluència entre

cristians i marxistes que va resultar en el corrent *Cristians pel Socialisme*¹¹, els quals va propiciar que un capellà comunista (Lluís Hernández) fos alcalde de Santa Coloma de Gramenet el 1979 pel PSUC (Cuesta, 2015). Tot i això, varen ser en els Centres Socials on es va desenvolupar el moviment veïnal, oferien serveis assistencials bàsics, amb consultoria mèdica, serveis d'infermeria, assessoria legal, llar d'infants, etc. Però més enllà d'aquesta funció, s'hi articulaven les vocalies d'ensenyament, habitatge o joventut, i es dinamitzava la vida cultural, social i política dels barris. Aquests centres es relacionaven amb les diverses Comissions clandestines, com les Comissions Obreres de Barri, que reunien entre 20-25 persones per Comissió i fomentaven l'agitació entorn els problemes urbans amb un marcat caràcter reivindicatiu, antifranquista i anticapitalista, que no es podia desenvolupar en les entitats legals del moviment. De fet, les organitzacions clandestines de barri, la militància política i les seves organitzacions exerciren un paper molt important en aconseguir que la part legal del moviment veïnal prengués un sentit determinat. Amb el desplegament de la protesta urbana als anys 70, els Centres Socials i les Comissions de Barri aniran conformant les AAVV reivindicatives i acabaran fent un ús efectiu de la llei d'Associacions de 1964.

En resum, i segons Domènech (2010), el moviment veïnal, amb organitzacions pròpies, s'ha vist com el tercer moviment social important després de l'obrer i l'estudiantil, no només en el desenvolupament de l'antifranquisme, sinó també en la millora de la quotidianitat dels altres. L'autor afegeix que la seva eclosió seria explicada per la tríada entre la situació als barris, l'emergència dels moviments socials anteriors i un canvi fonamental en l'estructura d'oportunitats polítiques, com per exemple, l'aprovació de la llei d'Associacions de 1964, la qual hauria possibilitat una legislació més permissiva en el procés de creació de les associacions de veïns.

¹¹ “Es difícil resumir en un breu article tot el que és C.P.S., sobretot perquè és una praxi i no una ideologia nova ni un partit polític que es podria entendre per les seves característiques definidores. C.P.S. és fonamentalment una praxi, una praxi de fe cristiana que parteix dels pressupòsits teològics, antropològics i socials diferents dels mantinguts tradicionalment per l'església. C.P.S. es fonamenta sobre dues bases: una, la fe en la Resurrecció de Crist. Però, la Resurrecció de Crist no adquirirà el seu ple sentit fins que tota forma d'explotació, que és com es formula l'opressió, no sigui vençuda. D'ací i de l'anàlisi científica de la societat capitalista sorgeix l'opció pel socialisme, un socialisme que parteix de la lluita de classes com a fenomen i aplica en la seva metodologia d'anàlisi els principis marxistes. Així doncs, la fe es viu no en el ritus o en el dogma ritualment après, sinó en la praxi alliberadora de l'oprimit i amb l'oprimit, en les seves esperances i amb els seus anhels, per tant, també en una praxi politico-revolucionària” (Francesc Campoy, 1977).

6. Evolució del moviment veïnal a partir dels anys '80

D'entrada assenyalar, que malgrat que s'ha pogut trobar força literatura sobre els primers anys del moviment veïnal, entre els anys 50 i els 70, tal com comenta Bordetas (2012) a la seva tesi “Nosotros somos los que hemos hecho esta Ciudad. Autoorganización y movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político”, hi ha un buit historiogràfic sobre els moviments veïnals durant la dècada dels 80. Així i tot, s'ha pogut fer un esbós de la situació del moviment veïnal en aquella etapa.

Per Piasek, G. et al. (2022) la història de les associacions veïnals és en part la història de l'aparició i creixement dels barris vulnerables de la ciutat. Segons Closa (2017), la creació del moviment veïnal respon a la necessitat de les associacions de veïns, que havien anat apareixent entre els anys '50 i '70, d'unir-se per tenir força enfront dels organismes polítics. Alabart (2010) afegeix que les AAVV sempre han lluitat per millorar la qualitat de vida del territori, alhora que van fomentar, i en ocasions crear, la consciència de pertinença al barri. Tal com diu Piasek, G. et al. (2022), és el que s'anomena “efecte barri”, els quals posa en relleu la importància de les relacions socials, les normes de convivència, el desig d'intervenir en problemes del barri i les rutines diàries en les quals els habitants participen (Colacios y Mendoza-Arroyo, 2017). En aquest sentit, s'introdueix un extracte d'algunes de les entrevistes que s'han realitzat per aquest estudi:

“Barrio para mí significa mucho, significa que ya que estoy en el barrio tengo que procurar que vaya a mejor, que sea el mejor barrio y que la gente viva lo mejor posible y se lleve lo mejor como es ser vecino del barrio” (veïna del barri Besòs i Maresme, membre de l'AV Besòs).

6.1. A la recerca de la seva legalització¹²

El 1983 es va celebrar una trobada on es reflexionava sobre el paper que havia de desenvolupar el moviment veïnal en una societat democratitzada i definir les seves reivindicacions. Aquestes eren principalment tres: la recerca d'una democràcia participativa, la postura veïnal contra l'OTAN i la millora de la qualitat de vida de la

¹² Francesc Closa Salinas (2017). El moviment veïnal dels anys vuitanta i noranta: entre la crisi i la redefinició. Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià • núm. 4

ciutadania; aquest punt era el més urgent, ja que la situació als barris era catastròfica, per això en el seu manifest proposaven una intensificació de l'estat del benestar (Closa, 2017). Dins d'aquesta demanda, destacava l'aprovació d'una llei per al finançament del transport públic, l'escolarització total i gratuïta fins als divuit anys i la gestió democràtica de l'ensenyança. Altres punts emfatitzaven l'ampliació i democratització de la Seguretat Social, la instal·lació d'equipaments i serveis socials en les zones amb un major grau de marginació, el foment de l'esport i la cultura a escala local i l'elaboració d'una Llei de Protecció del medi ambient. Segons l'autor, també demanaven l'augment del poder local, alhora que més presència de les AAVV en les decisions municipals. Consideraven que la descentralització administrativa i l'augment de la seva participació en els governs municipals podria servir per aconseguir més recursos i així solucionar les seves problemàtiques. Però el punt decisiu era la necessitat d'establir els principis legals per a una llei de valoració del sòl que millorés els habitatges i els arrendaments urbans, així com polítiques d'inversió per millorar els habitatges amb majors deficiències infraestructurals, especialment els que patien aluminosi; i l'establiment de partides pressupostàries destinades a l'accés a l'habitatge per a famílies amb rendes més baixes (Closa, 2017).

“El problema de la aluminosis es como decía una amiga, es que no estaban terminando, no habían terminado el barrio, no habían terminado todos los bloques cuando ya estaban con los problemas de la aluminosis” (veïna del barri Besòs i Maresme, membre de l'Associació Dones Àmbar Prim).

Closa (2017) explica, que durant els primers anys dels 80, ajuntaments i moviment veïnal col·laboraven en moltes ocasions, ja que compartien objectius de millora davant les problemàtiques dels barris, els quals, segons l'autor, queda reflectit en les trobades com els *II Encuentros sobre Participación y Descentralización* organitzats pel Centre d'Estudis Urbanístics Municipals i Territorials (CEUMT) a València l'any 1985 i la *III Asamblea General de la Federación Española de Municipios y Provincias* (FEMP). També Miret i Serra (2013) comenten que l'arribada dels primers ajuntaments democràtics de 1979, juntament amb les reivindicacions veïnals, van donar lloc a importants transformacions tant al Besòs com a altres barris perifèrics. Amb les polítiques de millora urbana dels espais públics i dels transports de principis dels 90 (el metro no va arribar fins a 1997 amb l'estació de la Pau que es trobava a 500 metres de l'extrem del barri), el Besòs va experimentar grans transformacions, tot i que avui dia

encara hi ha zones que presenten un aspecte molt deteriorat, així com d'altres àrees que mantenen la identitat industrial. Segons Miret i Serra (2013) no obstant això, el canvi urbà més significatiu va ser l'ampliació de la Diagonal que donaria lloc a un barri "hipermodern". El contrast entre el Besòs i el Maresme i el barri del Poblenou, antic barri obrer i industrial amb qui compartia vincles culturals i socials, és cada dia més abismal (Miret i Serra, 2013). Actualment el Poblenou s'identifica més amb el conjunt de «Diagonal Mar». Per altra banda, malgrat que el Besòs ha superat algunes de les greus deficiències de dècades enrere, s'observa un procés continu de depreciació de l'habitatge.

Pel que fa a les reivindicacions d'ajuntaments i moviment veïnal de 1979, Closa (2017) afegeix que ambdues entitats coincidien en la descentralització del poder estatal a favor de la gestió municipal; aconseguir el reconeixement social dels moviments associatius i veïnals; cercar una major participació ciutadana en els moviments de forma estable i organitzada, i, en darrer lloc, incrementar el paper veïnal en els consistoris municipals com a plataforma intermediària i canalitzadora entre els problemes ciutadans i la classe política. Això no obstant, era més complicat, ja que l'estat modern postfranquista havia donat un paper rellevant a les comunitats autònomes reconeixent les diferències culturals i lingüístiques dels diversos pobles i nacionalitats de l'estat espanyol, però alhora propiciant l'abandonament de l'administració local (Closa, 2017). Així, i per tal d'assolir les seves demandes, les administracions locals van augmentar la connexió i interlocució amb Madrid, coincidint amb l'aprovació de la *Ley Reguladora de las Bases del Régimen Local* i d'una llei que regulés el moviment veïnal a Espanya, així com la descentralització administrativa i econòmica, aprofitant que era un bon context. Després, però, es produïrien enfrontaments entre ajuntaments i associacions de veïns per les discrepàncies quant als marges d'actuació i les fonts de finançament de les AAVV que assegurarien la seva continuïtat, coincidint amb una crisi interna del moviment veïnal que el forçaria a redefinir objectius i mètodes d'actuació, alhora que establiria el seu lloc i nova funcionalitat dins la societat dels anys noranta. Donat que la democràcia semblava consolidada i que els ajuntaments s'encarregaven de resoldre els problemes reals dels seus ciutadans, era necessari que les associacions de veïns reflexionessin sobre el seu camp d'acció. Amb l'aparició d'altres grups de pressió, l'existència del moviment associatiu veïnal va començar a perdre sentit. Segons Closa (2017), una de les causes estaria en el canvi conjuntural, com per exemple, el fet que els ajuntaments

comencessin a donar respostes a les necessitats de la ciutadania qüestionaria el paper reivindicatiu dels moviments de base. Molts dels moviments havien nascut en contraposició a la deixadesa de les institucions polítiques franquistes. Malgrat que havien jugat un paper molt important durant la transició, encapçalant la lluita per les llibertats democràtiques, les respostes a les problemàtiques per part dels ajuntaments, que comptaven amb majors recursos econòmics i tècnics que els moviments ciutadans, propiciaren la seva davallada quantitativa i qualitativa (Closa, 2017).

Així i tot, algunes associacions van poder sobreviure adaptant-se a les noves situacions sense haver d'anar a remolc dels projectes municipals, potser canviant el llenguatge, malgrat que gairebé tota la dècada dels vuitanta va estar marcada per la dispersió i la incapacitat de coordinació real de tot el teixit associatiu, mentre que d'altres han continuat pecant d'una excessiva politització (Closa, 2017). Davant d'això, el model associatiu necessitava redefinir-se i redefinir la manera de fer les coses a la ciutat i per tota la ciutat. Segons l'autor, aquest podria haver estat un dels motius pels quals les demandes del moviment veïnal durant els anys 80 s'haurien centrat en la descentralització i la participació ciutadana, entre d'altres perquè, tot i que l'article 9.24 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya adjudicava a la Generalitat les competències exclusives en matèria d'associacions i fundacions, finalment la declaració d'utilitat pública quedà reservada al Consell de Ministres, per tant això reduïa l'eficàcia i endarreriria l'aprovació i la presa de decisió veïnal¹³. És per això, que les perspectives d'actuació a mitjans dels anys 80 eren: la lluita reivindicativa, donar resposta als problemes que encara hi havia a moltes barriades i impulsar altres tipus de moviments com les dones, l'ecologisme i el medi ambient; augmentar la col·laboració amb els ajuntaments democràtics, i finalment buscar els mecanismes precisos per tal d'incrementar la participació ciutadana (Closa, 2017). Aquesta qüestió actualment no ha canviat. Segons Piasek, G. et al. (2022) algunes de les temàtiques clau per a les organitzacions que sorgiren després de la pandèmia de 2020, a més de la vinculada al temps i a l'espai per a l'organització, és com mantenir la implicació i aconseguir que el moviment no es desinfla.

¹³ *Informe de la declaración de Utilidad pública de las asociaciones* (AAVSSP, FAVB, 1985), extret de l'article de Closa Salinas, Francesc (2017). El moviment veïnal dels anys vuitanta i noranta: entre la crisi i la redefinició | Shikar. Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià • núm. 4 | 2017 Universitat de Lleida.

Segons l'autor, seguint Sirvent i Rigal (2014), la participació es dona quan la majoria de la població aconsegueix incidir en les decisions que afecten en la seva vida quotidiana. Per altra banda, l'autor explica que el discurs de les persones entrevistades en el seu estudi, mostra que el primer acostament a les entitats és quan els veïns i veïnes es veuen afectades en primera persona per alguna problemàtica. En el nostre estudi, observem, que en alguns casos, independentment de si és a l'associació de veïns o grups autoorganitzats, sí que les persones tendeixen a organitzar-se només quan tenen una necessitat no coberta, com pot ser l'habitatge, així com una referència a algun cas d'èxit anterior. Tot i això, també s'ha entrevistat a veïnat que manté encara la dimensió ideològica de la lluita social. A continuació, exposem alguns extractes de les entrevistes realitzades, amb referència a aquestes dues motivacions:

“Hubo una explosión de gas aquí en el barrio hace, pues estamos hablando de hace cuarenta años. Además fue un 3 de marzo del 83, no, del 84, hubo una explosión de gas porque habían estado haciendo las instalaciones por las torres y por las viviendas de gas [...] lo único que sabemos es que no estaba la instalación en una de las torres, no estaba correcta, y cuando dieron, abrieron para dar, dijéramos, la llave de paso de que hubiera gas en las viviendas, pues en esa en concreto se fue escapando el gas. Y de medio día, que es lo que sabemos que dieron la abertura, la explosión pasó por la noche, no sé si eran las once o eran las doce de la noche, que hubo una explosión [...] hubo personas que fallecieron, hubo dos personas que fallecieron. [...] Hasta que nos sacaron de allí, pues se pasó muy mal [...] Entonces, fue al decir que no estábamos de acuerdo, que no estábamos de acuerdo nadie de las de las tres porterías, pues fue cuando empezamos a hacer una lucha. Y al cabo de un tiempo, el patronato no tardó mucho en que nos mandó una carta conforme a quienes pudiera estar interesado nos daba noción de quedarnos en las viviendas con las condiciones [...] Y entonces, pues bueno, pues fue una lucha que nos unimos los vecinos para, si se puede decir así, pues es para luchar contra el patronato en que nos reconociera la opción [...] Entonces, pues por esa lucha, por esa lucha. Y lo que conseguimos después de cinco años de lucha fue que nos reconocieran la opción de quedarnos en las viviendas. Y ellos nos ofrecieron la contraportada de «nosotros reconocemos, pero para poderos quedar en los pisos tenéis que aceptar estas condiciones». Y fueron esas. El precio, el piso dárselo y el tanto

por ciento, el 10% de entrada. Quien estaba de acuerdo accedía y quien no, no. [...] donde está el casal del Besòs, nos ofrecieron antes, nos habían ofrecido allí hacer las reuniones (membre de l' Associació Dones Àmbar Prim).

“Me motivó el problema de la aluminosis que teníamos. Luego, al cabo de los pocos años de estar viviendo aquí, mi vivienda estaba afectada. Y eso fue lo que me motivó. Me motivó porque, justamente, en la Vía Tarjana, estaban luchando porque a ellos les querían hacer, en un principio, rehabilitación [...] Entonces, unos pisos que no llegaban ni a 50 m² y les iban a quedar cajas de cerillas [...] Estaban apuntalados [...] Ya habían habido casos también de aluminosis, de bloques que se habían quitado y tal. Y fue cuando yo empecé, pues, con la movilización. Pero yo veía que aquí los vecinos no tiraban, ¿no? [...] Y bueno, ya en el 2008 otra vez lo volví a movilizar, todo eso, porque ya mi vecino empezó a tener filtraciones. Fui a la asociación. En la asociación me trataron muy mal. Fui al patronato. Me enviaron unos arquitectos [...] Hicieron un proyecto [...] nos dejaron colgados con el proyecto. Luego fui otra vez a la asociación [...] Me dijo que esa asociación ya no se encargaba del tema de la aluminosis. Y que si teníamos los problemas que teníamos, era culpa nuestra por no haber mantenido la comunidad en condiciones [...] Bueno, eso ya fue en el 2011 [...] Me fui al patronato. En el patronato me dijeron que a ellos no, que no tenían ni idea ni nada [...] Cogí y corriendo al metro [...] Y cuando le explico dice, qué cabrones. Y dice, bueno, rellena este documento que lo tengo. Como que solicitas que vaya a tu finca un grupo de arquitectos a solicitar el estado de la finca, de cómo está [...] Hicieron el proyecto de cómo estaba la finca y tal. Y este fue, pues, mi odisea hasta llegar donde he llegado. Y me movió esto, pues, porque las viviendas estaban, que tenían aluminosis. Y, claro, yo ver cómo estaba el panorama en Vía Trajana fue lo que me hizo movilizarme. Y yo les decía a la asociación, oye, vamos a unirnos con Trajana. Que mira lo que está consiguiendo y lo que va a conseguir. No, no, no. Aquí no tenemos eso. Y nadie me hacía caso. Nadie. Nadie. Y a partir de ahí, pues, bueno, fui tirando millas. Y me iba paralizando con el patronato [...] Yo vengo a preguntar, porque me acabo de comprar un piso y quiero información, pero eran tan burros que te hablaban a lo... O sea, yo tenía 20 años, una niña que no entendía de nada, y quería información, que me engañaron, porque es que me engañaron, como a

tantos, porque el que me lo vendió sí que lo sabía, lo compró, y a los tres meses me lo vendió a mí [...] Cuando ya me involucré de lleno en el tema de la vivienda [...] en el 2019” (veïna del barri Besòs i Maresme, membre de la Plataforma SOS Besòs).

6.2. L'impacte de la immigració internacional

Per altra banda, Piasek, G. et al. (2022) comenta que la migració ha estat una qüestió present en les AAVV des dels seus inicis fins a l'actualitat; durant el seu desenvolupament, lloc de referència i característiques dels barris i les entitats. Piasek, G. et al. (2022) afegeix que en els últims anys, la composició de la població ha canviat i aquests barris han experimentat, entre d'altres, l'arribada de grups poblacionals de procedència principalment internacional, majoritàriament del Sud global. Segons l'autor, a tots els barris estudiats, la població immigrada de nacionalitat estrangera supera a la població immigrada de nacionalitat espanyola, els quals també passa a la resta de Barcelona (70,8%); en el cas del Besòs i Maresme aquesta diferència està encara més marcada. L'autor també refereix que la coexistència entre grups d'origen divers no suposa les mateixes condicions a tots els barris. En els barris que han estat molt intervinguts per polítiques de millora d'espais públics, habitatges, infraestructures urbanes, i a més, tenen una localització central o estratègica i resulten atractius pel turisme, com per exemple, la Barceloneta, el Besòs-Maresme i el Raval, el perfil de població que acaba d'arribar tendeix a associar-se a la figura del “guiri” que, malgrat que no viu al barri, o almenys no durant llargues estades, sí que té una presència constant i molt important en els seus espais (Delgado i Carreras, 2008 citats per Piasek, G. et al. (2021). Segons l'autor, solen ser persones que normalment viuen allà transitòriament, en la seva majoria provinents de països europeus, i que tenen un major poder adquisitiu que les persones residents “autòctones”.

Piasek, G. et al. (2022) al·ludint Gistau et al. (2011), considera que els barris més allunyats com Ciutat Meridiana o Besòs i Maresme, solen donar acollida a població immigrada que vol establir-se a mitjà termini on els “guiris” encara no han arribat. Segons Zaar, (2017), mencionat per Piasek, G. et al. (2022), la presència o superposició de diferents perfils d'habitants convivint al mateix temps, té conseqüències en totes les dimensions barrials, especialment la socioeconòmica, relacionada a una potencial gentrificació i substitució o desplaçament de les classes més vulnerables, però també en

les organitzacions de barri. Segons l'autor, les entitats comparteixen la preocupació de com atraure la població acabada d'arribar cap als diferents moviments i fer-la participar de la co-construcció (producció) dels seus barris. És per això, que Rodríguez (2003), citat per Piasek, G. et al. (2022), planteja que les entitats veïnals haurien de canalitzar els problemes concrets als quals s'enfronten les comunitats migrades, així com mediar i fomentar les relacions amb la població autòctona. Així i tot, segons Piasek, G. et al. (2022), això encara no s'ha aconseguit, malgrat que considera que la proliferació d'entitats que apleguen col·lectius migrats en defensa de les seves necessitats, és una oportunitat pel teixit associatiu per establir xarxes de treball i lluita comú.

Per altra banda, segons Miret i Serra (2013), l'evolució del mercat de l'habitatge és un dels factors principals per explicar l'arribada al barri d'immigrants més pobres durant els últims anys. També destaquen, que gran part del parc d'habitatges de promoció pública, es fa sota el règim de tinença de propietat i que des dels inicis del 2010, el mercat immobiliari residencial d'aquest tipus de barris s'ha obert més a la venda als estrangers. Segons Miret (2009), en poc temps, aquesta part del parc ha canviat de propietaris, cosa que ha permès a les persones immigrades, en situació més estable, desenvolupar una estratègia residencial a partir de l'adquisició de pisos barats. Aquests pisos faciliten complir amb els requisits per al reagrupament familiar, i suposen una oportunitat de millorar la situació de precarietat residencial. Per altra banda, l'autor destaca que la gran majoria valora positivament les condicions d'habitatge actuals al barri. A continuació, exposem dos extractes, en els que observem que es valora positivament les condicions de l'habitatge a partir també de l'entorn i la xarxa de la qual es disposa. A més, es comprova que en els casos d'ocupació, es desitja regularitzar la tinença de l'habitatge, ja que es veu com una manera de poder millorar les condicions d'habitabilitat.

“Lo que más me gusta de la casa donde vivo es que es muy tranquilo. Que es muy tranquilo. Muy tranquilo. La gente, es muy... muy limpio” (veí del barri Besòs i Maresme, d'origen senegalès).

“Sí, yo quiero vivir en ese piso. Me gusta mucho vivir en ese piso, porque tengo muchos amigos aquí [...] Por ejemplo, por ejemplo, si tenemos un alquiler social, vas a arreglar todo lo que falta [...] La semana pasada hemos cambiado muchas cosas allí. Cambiamos muchas cosas allí, pero no está tan bien

porque... Por ejemplo, si la gente me viene y dice que vas a alquilar, vas a arreglar todo y pagamos todo [...] porque sabes que vas a cambiar, vas a hacer un reforma bien, muy higiénico para vivir allí. Sí, pero si no tengo donde poder ir... Muy difícil. Queremos, de verdad, hacer alquiler social. Te estás muy tranquilo. Cualquiera cosa te está muy tranquilo, porque un día después de venir te sacas fuera en la calle, no sabes, no vas a dormir en la calle [...] El alquiler social es más fuerte y más importante para nosotros. Entonces, no debes buscar la vida, tienes que buscar la vida normal [...] Yo traigo a mi mujer aquí” (veí del barri, d’origen senegalès).

Miret i Serra (2013) citant a Leal (2002), comenta que barris com el Besòs i Maresme solen presentar característiques socials similars: llars envellides, de classe treballadora, amb una elevada proporció de pensionistes i viudes i poques llars formades per joves. La població estrangera ha substituït als residents que hi van arribar prèviament, en la seva majoria migrats d’altres zones de l’estat espanyol, que han alliberat progressivament casa seva per envelliment: o bé retornen als seus orígens o bé es traslladen a altres zones de la ciutat més atractives.

6.3 El declivi del moviment veïnal i/o l’aparició de noves fòrmules?

La situació preocupava a les associacions de veïns ja que veien que no hi hauria ningú que els rellevés en les seves reivindicacions. Pernia (1994), citat per Closa (2017), afirmava que el moviment veïnal havia de provocar un canvi social, en un context caracteritzat per la manca general de valors col·lectius a la dècada dels ’90. Proposava la potenciació de la participació ciutadana per combatre el “passotisme” i “individualisme” fent sentir al ciutadà els problemes del barri i de la ciutat com a seus i oferir-li la possibilitat de resoldre’ls mitjançant el moviment veïnal. El repte del moviment veïnal era aconseguir il·lusionar els veïns, augmentar i consolidar un moviment cada cop més participatiu. En diversos municipis es van redefinir noves vies i mètodes d’actuació; segons Closa (2017), un exemple són les reunions i assemblees que es realitzaven durant els anys ’90, on els eixos centrals varen ser, per una banda, la descentralització i la consideració legal del moviment veïnal, i per l’altra, el més important, la política municipal. Entre les demandes hi destacaven reivindicar la independència i la pluralitat del moviment veïnal com a força social necessària per a articular la societat i com a escola de democràcia; denunciar la seva utilització com a

focus de formació de candidatures als ajuntaments; demanar una nova llei de bases de Règim Local que considerés majors competències, possibilitat d'autogestió i la creació d'òrgans descentralitzats en funció del nombre d'habitants, i la creació d'una llei d'Hisendes locals que resolgués l'endeutament dels municipis. També, una de les funcions per al futur del moviment era la millora de la qualitat de vida del creixent nombre d'avis i la creació d'espais per als joves, ja que aquests últims són un dels puntals de qualsevol societat (Closa, 2017). La fita final seria que la democràcia representativa donés pas a la participativa (Pernia, 1999). (Martínez, 1994) afegia que era necessari ampliar les reivindicacions del moviment ciutadà i no reduir-les únicament a l'habitatge, el sòl o als equipaments culturals i de lleure, sinó que havien de posar de relleu la reivindicació d'una política mediambiental i d'unes condicions de vida urbana dignes. Així doncs, segons Closa (2017), la coordinació entre el veïnat i els ajuntaments democràtics va permetre una descentralització del poder estatal a favor de la gestió municipal, però la modernització de la ciutat i del país, també tingué un impacte en l'activitat reivindicativa veïnal, especialment a partir dels anys '80, passant de la protesta a la cultura de l'oci. El desinterès de la ciutadania vers la millora del seu entorn social, urbà, higiènic, etc., la manca de redefinició del moviment veïnal i la seva politització van provocar el seu desinflament.

En el cas del Besòs i Maresme, Alabart (1998) explica que actualment, la reivindicació veïnal està centrada, per una banda, en la dotació d'equipaments i serveis modernitzats i la implementació de programes socials i, per l'altra, en la millora dels espais públics (enllumenat, qualitat urbana, etc.) i les reformes en els edificis i habitatges. Tot i així, mantenir la reivindicació és una tasca complicada per a les entitats, ja que, segons l'autora, els veïns extracomunitaris nouvinguts no tenen la mateixa consciència veïnal ni la mateixa iniciativa associacionista, alhora que la població autòctona està envellint i no hi ha relleu generacional, el qual posa en perill la continuïtat d'algunes d'aquestes entitats. Així, la xarxa ciutadana, d'entitats i associacions del barri, s'està quedant sense iniciatives que els permeti revitalitzar el teixit associacionista del barri i fer partícip a la població, amb el que es podria generar, de nou, un sentiment d'identitat, pertinença i vincle amb aquest territori. Segons Closa (2017), Jacinto Pernia, vicepresident de la FAVL¹⁴ i president d'Orvepard afirmava que el problema de les associacions radica en el fet que la gent no s'implica en els seus barris i per l'escàs compromís del propi

¹⁴ Federació d'Associacions de Veïns de Lleida.

veïnat. Segons Closa (2017) el problema real era i és la manca de consciència dels problemes que ens envolten, o almenys, la manca de participació en la seva resolució, especialment per part del jovent, provocant l'envelliment de les associacions de veïns.

Però, i si el problema no fos la manca de compromís i implicació per les coses del barri per part del veïnat sinó, que les associacions ja no responen a les necessitats reals de les persones? O que aquestes hagin deixat de representar al veïnat i les seves problemàtiques? També podria ser que les noves generacions ja no comparteixin la mateixa ideologia que les AAVV o que tinguin altres formes d'organització que actualment no són considerades com a vàlides ni amb suficient pes per erigir-se com a interlocutors vàlids de cara a l'administració.

“Nosotros fuimos a pedir ayuda a la asociación de vecinos y nos dijeron que no nos la daban, porque esos pisos estaban adjudicados...” (veïna del barri, membre de l'Associació Dones Àmbar Prim).

“Fui a la asociación. En la asociación me trataron muy mal” (veïna del barri, memebre de la Plataforma SOS Besòs).

“Últimamente la están politizando mucho, y la política dentro de una asociación de vecinos, ya, mal vamos [...] la asociación tiene que ser la libertad para los vecinos. Y ese vecino sí, porque me cae bien y porque es mi vecino de mi comunidad. Es para todos [...] porque claro, está esta asociación y si, a ver, tú eres una asociación, tienes vecinos [...] que es todo el barrio Besós y Maresme [...] Y no porque estés tú en una calle tal y tu vecino te diga, oye, mira, que aquí tengo una bicicleta que me está molestando, no [...] es que falta mucho músculo vecinal, eh. Aquí la gente no se implica, no se implica. Porque esperan que todo se lo den hecho. Creen que porque es una asociación ya tienen que hacerlo, ¿sabes? O porque el político, como es su obligación, lo dejamos. Dejamos, no, no [...] al político hay que fiscalizarle su trabajo y tiene que estar encima [...] Y esto el vecino, no... los nouvinguts, ahora, eso no lo saben. Y eso hay que inculcarles a los nuevos que van viniendo, sobre todo a los inmigrantes, hay que inculcarles que esto deben hacerlo y deben exigirlo. Y no que, bueno, ya me lo harán, no. Si uno va a hacerlo con voluntad, no va a venir el ayuntamiento por gusto y te lo va a hacer. Pídelo, exígelo, que lo estás pagando [...] Yo creo que

el 80% quiere prosperar y quiere marcharse [...] Pero falta mucho conocimiento de que tienen unos derechos y no los conocen. Y los desconocen, y como eso, pues muchas cosas” (veïna del barri Besòs i Maresme, membre de l’Associació Dones Àmbar Prim).

“Jo em quedaria al barri [...] per posar el meu granet de sorra, perquè, tot i que en poques, sí que en algun moment hem sigut més gent vinculada a fer algun tipus d’activisme, ara mateix no trobo que n’hi hagi [activisme al barri], a no ser que la part aquesta que t’he dit, que és més de moviment per l’habitatge, però fora d’això està bastant mort tot, o com el que he dit, que les que si que s’estan fent coses estan poc polititzades per mi. Llavors no és un cercle en el qual jo em senti com còmode o que vegi que n’hi ha potencial com per poder invertir temps i això” (veï del barri Besòs i Maresme i participant del moviment per l’habitatge al Besòs i Maresme i al Poblenou).

7. L’aparició del moviment per l’habitatge a Barcelona

Per Delgado (2022), l’habitatge és una necessitat bàsica fonamental, però en molts casos vulnerada. Segons Alabart (2007), ja el 1986 es va produir un augment inesperat del preu de l’habitatge a les grans ciutats de l’estat espanyol, i a Barcelona concretament, degut segons l’autora, per una banda, a l’esclat de la crisi econòmica iniciada a finals dels anys 70 i continguda fins llavors i, a un element psico-econòmic: el caràcter de *bé-canvi* de l’habitatge amb elevades expectatives de rendiments creixents. Així i tot, no és fins pels volts de 2008, amb la crisi econòmica, que sorgeix el moviment per l’habitatge al nostre territori, a partir de la problemàtica concreta de l’habitatge. De fet, segons Godàs (2023), després de la recessió econòmica de 2008 i després la crisi per la Covid-19, proliferarien altres iniciatives d’acció col·lectiva que a diferència del moviment veïnal tradicional, aborden eixos d’acció per temàtiques definides. Segons l’autor, és el que es coneix per innovació social, iniciatives d’acció col·lectiva de tipus cooperatiu i autònomes que responen a demandes socials no satisfetes pel mercat ni la provisió pública de serveis (Blanco y Nel·lo, 2018; Subirats y García, 2015). L’autor afegeix, que aquestes iniciatives es caracteritzarien per fomentar models alternatius d’organització i actuació social, com per exemple, en el comportament davant el consum energètic, l’alimentació o la criança compartida. Després, segueix, trobaríem les que es defineixen per defensar drets socials bàsics, qüestionats a conseqüència del

context de crisi, com les xarxes de suport sorgides als barris durant la pandèmia, que van demostrar capacitat d'autoorganització veïnal per donar resposta a les emergències socials. De totes maneres, Delgado (2022) comenta que la lluita per l'habitatge ha estat present al llarg de la història de Catalunya i Barcelona, precedida per les lluites veïnals, entre d'altres, com hem anat veient durant tot el treball. Justament Godàs (2023) explica que és més fàcil que sorgeixin experiències associatives en territoris amb un teixit associatiu i una història d'acció col·lectiva prèvies, sota segregació urbana i una mitjana de renda declarada que no arribi al llindar de la pobresa i exclusió social (Blanco y Nel·lo, 2018). L'autor afegeix, que aquestes iniciatives no arren de la mateixa manera als barris amb molta vulnerabilitat social, és a dir, que la permanència territorial de les xarxes de base comunitària depèn, per una banda, de l'arrelament de la població al territori, en aquest sentit, els moviments residencials regulars de població condicionen negativament la vertebració comunitària, donat que impedeix l'estabilitat de la població resident. Per altra banda, de la morfologia urbana, ja que la densitat i concentració residencial facilita l'associacionisme. Per últim, del determinant de les necessitats primàries no cobertes, ja que les persones que pateixen exclusió social severa no perceben la participació comunitària com una prioritat, donat que estan en mode supervivència.

González (2015), per la seva banda, comenta que la precarietat laboral, les taxes d'atur i l'elevat preu tant del lloguer com de la compra dificulten l'accés a l'habitatge, així com retarda l'edat d'emancipació dels joves mentre gran part del parc d'habitatge està buit, fruit de l'especulació immobiliària. Segons l'autor, la idea de l'habitatge com una mercaderia i objecte d'especulació ha estat un element clau en el model de creixement econòmic espanyol, que ha creat greus desequilibris socials, humans i mediambientals. Alabart (2007) afegeix, que l'encariment de l'habitatge té conseqüències en qüestions materials, psicosociològiques, i les que tenen a veure amb la mateixa ètica ciutadana. Quant a les conseqüències materials, l'autora refereix que la gent ha d'anar a viure cada cop més lluny de les grans ciutats o, dels centres dels municipis. Alhora, la dispersió residencial, comporta entre altres qüestions, el trencament dels llaços socials per la llunyania dels familiars i amistats, repercutint directament en la reducció de les relacions i dificultant la solidaritat familiar i veïnal.

“Claro, las facilidades que daba el patronato y yo te hablo de entonces, porque yo ahora ya no sé cómo van las cosas, pero pues era una seguridad [...]”

Entonces, la facilidad de poderte quedar en unos pisos de patronato te da una seguridad que no te lo ha dado el poderte comprar otra vivienda. Aunque fuese, pues, eso. Pues tiene, por lo que hablamos, es un primero, no tiene, o sea, no tiene balcón, bueno, una serie de cosas, pero que a lo mejor en otro te hubieses ido si es que podías acceder a ellos, porque yo antes de venirme al barrio estuve mirando en otros sitios y no había posibilidad. O sea, es algo, también un tema que te da seguridad. Te da esa seguridad de vivienda, de poder estar, de no agobiarte con si vas a poder pagarlo o no vas a poder pagarlo, porque, mira, cuando nosotros firmamos los pisos las cantidades eran pequeñas” (membre de l’Associació Dones Àmbar Prim).

Amb la crisi de les hipoteques es va disparar els desnonaments, l’endeutament crònic i l’augment del nombre de suïcidis (Colau i Alemany, 2012). Al mateix temps, segons González (2015), les polítiques d’habitatge eren insuficients i prioritzaven els interessos de propietaris i mercat sobre el dret a l’habitatge. Així, la desconfiança en els partits polítics, la desafecció, la corrupció, les promeses incomplertes, i en definitiva, la situació de crisi constant i la manca d’alternatives propiciarien el sorgiment del moviment per l’habitatge que a través d’organitzacions de caràcter assembleari i d’acció directa com la PAH, que canalitzaven les demandes i les necessitats de milers de persones afectades i solidàries (Alonso, 2014; Colau i Alemany, 2013). Però tot i que el moviment per l’habitatge, així com el moviment veïnal, és fruit d’un procés amb diversos condicionants, segons González (2015), es podria dir que el 14 de maig de 2006, arran d’una convocatòria anònima, es fundaria una nova onada del moviment per l’habitatge, que tindrien com a referent les lluites juvenils a França. La convocatòria “d’assegudes” a diverses places de les principals ciutats aquell dia, desembocaria en manifestacions i assemblees espontànies. Segons l’autor, en totes aquestes protestes s’observarien, tant participants del moviment okupa, el moviment veïnal i l’esquerra anticapitalista, com noves militants, persones despolititzades, però que estaven directament afectades pel problema de l’habitatge i que seguirien durant el 15M de 2011. Esmenant a Aguilar i Fernández (2010), l’autor refereix, que la manca d’estructures formalitzades i estratègies d’aquest moviment, dificultaria el seu establiment social, els quals, segons, part de la literatura, estava abocat al fracàs. Malgrat això, aparegué a Catalunya un moviment per l’habitatge diferent del de l’okupació, en un context de pactes per l’habitatge i ajuts al lloguer juvenil, que tingué

una gran incidència en l'organització de manifestacions de joves en favor del dret a l'habitatge a les principals ciutats de l'estat espanyol i que s'acabà estenent a altres capes socials com els afectats per les hipoteques (González, 2015). Segons l'autor, d'aquesta manera, es mostra que el moviment okupa no era principalment un moviment per l'habitatge, sinó que aglutinava diversos corrents polítics contra el sistema capitalista, que utilitzaven estratègies alternatives de cerca d'habitatge i d'espais de convivència.

Així, pels volts del 2006 s'obriria una nova línia de lluita del moviment per l'habitatge amb diverses convocatòries marcades per la manifestació del 2 de juliol de 2006 sota la consigna de "*No tendrás una casa en la puta vida*" que congregaria milers de persones arreu de l'Estat (González, 2015). Després, arribaria la Llei d'Habitatge a Catalunya i els ajuts al lloguer de Zapatero, que tot i que empetití les convocatòries de 2007 i 2008, el moviment guanyà en extensió, descentralització i autoorganització, propiciant l'aparició de desenes de plataformes locals per l'habitatge digne, com V de Vivienda –nucli fundacional–, Plataformes dels Afectats per la Violència Immobiliària (mobbing) o les PAH, així com altres de temàtiques. L'evolució de la crisi de les hipoteques, la irrupció del 15-M i el repertori de protesta radical, solidari i democràtic, basat en aportar solucions a les persones afectades, serien les claus de la pervivència i el creixement d'un d'aquests col·lectius, les PAH, a iniciativa de *V de Vivivenda* (González, 2015). Segons Delgado (2022), la Plataforma d'Afectades per la Hipoteca (PAH) a Barcelona neix arran dels desnonaments que es van produir arreu de l'estat espanyol, com a resposta ciutadana a la situació en les que es trobaven les persones que començaven a no poder pagar la hipoteca, i que tot i ser desnonades, mantenien de per vida el deute amb el banc. L'objectiu de la PAH era canviar la legislació per passar de l'etapa de bombolla immobiliària al reconeixement del dret a l'habitatge. El moviment va créixer gràcies a la capacitat de les persones afectades de generar eines d'empoderament, refusant l'assistencialisme i apostant per l'acció col·lectiva directa com a subterfugi per a les persones que patien processos de desnonament (González, 2015). Les PAH van actuar com a moviment social generador de consciència col·lectiva i van saber situar un marc d'injustícia molt clar que va connectar amb la majoria de la població. A partir d'aquest, les PAH van generar també un marc d'acció col·lectiva (Benford i Snow, 1994 citats per González, 2015), és a dir, una disposició individual favorable a les accions promogudes contra els desnonaments per part d'un nombre significatiu de

persones; que també és utilitzada avui dia per altres organitzacions similars com el Sindicat per l'Habitatge, que també actuen d'acord amb la necessitat d'habitatge creixent. La demanda de noves formes de democràcia participativa i la vinculació a un dret de tipus materialista com l'habitatge, aterren al moviment per l'habitatge dins l'opinió pública de forma més evident que amb el moviment per l'okupació. Les seves reivindicacions de caràcter "reformista" el situen més proper als marcs simbòlics de la majoria dels ciutadans que no pas el radicalisme del moviment per l'okupació. Però, per altra banda, l'aparició d'una nova fornada d'activistes urbans, com les PAH, el Sindicat de Llogaters o el Sindicat de l'Habitatge, modernitza les vetustes formes del moviment veïnal. Segons González (2015), tots aquests elements situen el moviment per l'habitatge com un moviment central en els cicles de mobilització i de lluita contra el sistema neoliberal, apropant-lo des de la praxi, als orígens anticapitalistes del mateix moviment per l'okupació. Les línies d'acció col·lectiva de la PAH anaven des de la negociació política amb les administracions i entitats financeres, fins a les accions de pressió a entitats o persones, amb campanyes de boicot perjudicant la imatge pública de les entitats, o escarnis a dirigents polítics, així com la via legislativa, amb la presentació d'una Iniciativa Legislativa Popular (ILP) per la dació en pagament.

Segons González (2015), la PAH van demostrar la seva eficiència com a mecanisme de suport mutu amb un repertori d'acció col·lectiva disruptiu per aturar desnonaments, pressionar les entitats financeres i escarnis, que l'emparenten amb les formes de fer del moviment per l'okupació. Per altra banda, la seva habilitat negociadora, contrasta amb la posició més clarament contestatària i anticapitalista del moviment per l'okupació. Segons l'autor, tot i que el plantejament de la PAH era molt similar al que l'okupació havia plantejat des de feia 30 anys, també, a diferència d'aquest, presentava tota una sèrie de propostes possibilistes o reformistes, com per exemple, la dació en pagament, tot i que no és una solució definitiva, ja que provoca igualment un desnonament voluntari i aquesta població també ha de ser atesa. També, la generalització de candidatures ciutadanes municipalistes el maig de 2015 comportà el salt definitiu a l'arena política institucional de la generació d'activistes que van animar moviments com el 15-M, la PAH i les mareas en defensa de la sanitat i educació públiques (González, 2015). Segons l'autor, a més, davant la situació d'emergència i la manca d'accions des de les polítiques públiques, les PAH donaren suport a l'okupació d'immobles buits que pertanyien a les entitats financeres, i és aquí on l'okupació esdevindria per a la PAH una

acció legítima orientada a un fi, però no un fi en si mateix. L'autor afegeix també, que el context de regeneració democràtica del moment, la necessitat de vincles amb les lluites en defensa dels serveis públics i el fet que la PAH era un moviment de masses comportà que fos considerada un interlocutor vàlid a diferència del que va ser el moviment okupa. Destacar també, que la composició de la PAH era més plural que la del moviment okupa, destacant la presència de persones immigrades i de classe popular, juntament amb persones de classe mitjana. Pel que fa a l'edat, la PAH presentaven també una gran varietat, mentre que l'entorn okupa tenia una majoria juvenil. D'aquesta manera, malgrat que durant la dècada del 2010 s'incrementaria la pressió policial i judicial contra les okupacions, en un context de creixement d'aquestes donades les condicions socials, econòmiques i urbanes, també la pràctica de les okupacions s'estendria a altres moviments socials i a persones amb problemes d'accés a l'habitatge. A més a més, el creixement d'un moviment d'ateneus, centres socials legals i noves forces polítiques emergents afins a les okupacions, garantirien la continuïtat del moviment, com per exemple, les mateixes okupacions promogudes per la PAH, o les okupacions vinculades al 15M, que tot i que desenvolupen projectes similars, no estan vinculats.

Així, i segons González (2015), observem dos models ideals de moviment en defensa de l'habitatge, que es distingeixen per les estratègies negociadores d'un i les de confrontació de l'altre; el tipus de relacions amb les institucions, els objectius, els models organitzatius o la mateixa concepció de l'okupació, com podem veure en el quadre següent.

	Moviment okupa	Moviment prohabitatge
Identitat	Forta, contracultural	Difusa, integrada
Relació amb institucions	Autonomia	Interlocució
Estratègia dominant	Confrontació	Disrupció/ negociació
Objectius	Anticapitalisme	Polítiques d'habitatge
Organització	Informal Activistes	Formalitzada Activistes + afectats
Concepció de l'okupació	Fi i mitjà	Mitjà per accedir a un habitatge
Composició per edats	Predomini generació jove	Intergeneracional

Font: Elaborat per Robert González (2015) al seu article "El moviment per l'okupació i el moviment per l'habitatge: semblances, diferències i confluències en temps de crisi"

Per altra banda, González (2015) comenta que en realitat no hi ha cap moviment que s'ajusti a aquests tipus ideals, alhora que pot ser que un moviment prohabitatge presenti característiques similars a les d'un moviment okupa. Afegeix, que la radicalitat amb la qual eren concebudes les propostes okupes i el seu atac a la propietat privada han dificultat l'emmarcament del seu discurs en els marcs hegemònics. Malgrat les dificultats del moviment okupa de centrar els seus discursos en un context de dominació neoliberal, el fort suport social al moviment dels indignats del 15-M o la PAH, obririen un nou cicle de lluites centrat en demandes bàsiques contra el model neoliberal de gestió de la crisi i en favor d'una democràcia real, amb autonomia dels mercats i lliure de les corrupteles i de la indiferència de la classe política (González, 2015). Durant les últimes tres dècades alguns discursos del moviment okupa han penetrat en les polítiques públiques i ampliat les possibles alternatives, com per exemple en la negociació i extensió de polítiques juvenils (relacionades amb el lleure o la formació en el temps lliure).

En una de les entrevistes realitzades per Sánchez i Griñón (2021) en el seu estudi¹⁵, conclouen que en el cas del col·lectiu jove, les causes de l'okupació són, per una banda, les problemàtiques d'incomoditat a les llars familiars, sigui quina sigui la raó, i per l'altra, per poder viure a grans ciutats i accedir a la universitat, major oferta laboral, majors facilitats de mobilitat, etc.; però que no acostumen a participar de plataformes socials en defensa de l'habitatge, ja que són necessitats que es desvien de les hegemòniques i que tendeixen a ser infravalorades socialment. És per això que els autors consideren que acostumen a okupar i no pas a ocupar. En aquest sentit, González (2015) afirma que la precarietat vital i els riscos d'exclusió social creixent en la població, derivats del context de globalització neoliberal, van facilitar l'aparició de les okupacions. També, les dificultats per accedir a un habitatge i la precarietat laboral, amb especial impacte entre el jovent, i convivint, paradoxalment, amb l'existència d'una enorme quantitat d'habitatges buits, fruit de l'especulació immobiliària; i per l'altra, l'oferta cultural i d'oci, des del sector privat, els quals es presentava alienant, amb centres comercials, multicines, etc (González, 2015). És per això que, els CSO complirien amb la tasca de rearticulació de les xarxes socials locals. Segons González

¹⁵ L'ocupació i la crisi de l'habitatge: El cas de Terrassa, una perspectiva des de la segona corona metropolitana. Universitat Autònoma de Barcelona.

(2015), Calle (2004) comenta que les xarxes informals que s'estableixen en les okupacions i els desallotjaments són percebudes pels i les okupes com una recuperació positiva de sobirania sociovital. També, referint a Martínez (2010), González (2015) afegeix que amb l'okupació, a més de sostroure immobles abandonats dins les lògiques especulatives-capitalistes, es genera, alhora, el principal recurs per portar a terme l'autogestió col·lectiva i així reprendre les relacions socials i les formes de vida que desafien les lògiques de mercat, la legalitat i les institucions. Potser podríem observar un cert paral·lelisme amb les formes de relació i autoorganització dels barris perifèrics de la dècada dels 60, que hem comentat en el primer capítol. Per altra banda, Alabart (2007) també planteja les formes alternatives davant la manca d'accés a l'habitatge, estratègies que dependran de les característiques personals i familiars de cadascú, com per exemple, retardar l'emancipació; emancipar-se, generalment amb la col·laboració de la família; o transcendir l'interès propi i cercar formes de denúncia del problema tot proposant possibles solucions alternatives. De fet, més que formes de resoldre el seu problema individual, són moviments socials. Aquest seria el cas dels okupes en les diverses modalitats.

Prujit (2003), segons González (2015), distingeix fins a cinc tipus d'okupacions, en funció del perfil de les persones implicades, el tipus d'immobles, els marcs cognitius, les seves demandes i els patrons d'organització i mobilització que desenvolupen; els quals permet fer-se la idea de la dimensió del fenomen:

- a) Okupació derivada de la situació de pobresa: implica la participació de persones sense recursos econòmics que realitzen okupacions a causa d'una situació extrema de privació d'habitatge.
- b) Okupació com a estratègia alternativa d'habitatge: inclou una varietat de situacions personals i tipus diferents d'okupes.
- c) Okupació emprenedora: permet fer activitats econòmiques i laborals autogestionades en els centres socials.
- d) Okupació conservacionista: esdevé una tàctica usada en la preservació del paisatge rural i urbà.
- e) Okupació política: aquella en la qual s'identifiquen els activistes antisistema (siguin revolucionaris o autònoms).

González (2015, afegeix que Pruijt (2003) i Calle (2004), a més, consideren que s'ha de distingir entre un moviment per l'habitatge que utilitza l'okupació com a tàctica per assolir un objectiu, d'un moviment okupa pel qual "squatting itself is at the centre"¹⁶. Katz i Mayer (1983) comenten que les diferències entre un moviment i l'altre són clares, tot i que també afegeixen que hi ha certes similituds. En primer lloc, el moviment okupa apostava per una ideologia autònoma i considerava que la clau del canvi social era la creació d'antagonismes amb el poder. Una altra característica del moviment okupa era l'ús de l'okupació, no només per satisfer les necessitats materials d'habitatge, sinó també per expressar i crear contracultura. En tercer lloc, el moviment okupa s'organitzava sempre de manera informal, mentre que el moviment per l'habitatge compta amb estructures més formalitzades i líders visibles. Finalment, el moviment okupa juga amb l'ambivalència entre l'okupació com a mitjà o com a finalitat, i situa la seva pràctica com un mitjà per dur a terme una transformació social més àmplia, i com a finalitat en si mateixa, per la crítica frontal a la propietat (pilar del capitalisme) i les possibilitats de crear illes d'autonomia social i vital en els centres socials i cases okupades.

Per altra banda, Sánchez i Griñón (2020) proposen també la diferència entre els conceptes oCupació i oKupació. La primera fa referència a un fenomen articulat com a resposta per part de la societat civil a la problemàtica de l'habitatge, donada la manca de mesures efectives per part de les institucions per donar una resposta a les famílies en situació d'execució hipotecària, desnonament o impossibilitat en l'accés a l'habitatge i, per tant, la causa és la necessitat. La segona té origen en la ideologia. En el cas del Besòs i Maresme per exemple, s'observa que actualment el fenomen de l'ocupació està motivat principalment per la impossibilitat econòmica d'accedir a l'habitatge; en la gran majoria de casos, es tracta de famílies amb menors a càrrec que han hagut de buscar una alternativa residencial. Paral·lelament, han aparegut moviments com el Sindicat de l'Habitatge, entre altres iniciatives de la lluita per l'habitatge i el barri. S'observa que moltes de les famílies que estan en situació d'ocupació formen part del Sindicat de l'Habitatge. Així, en aquest cas, podríem dir que primer es produeix la necessitat i després l'autoorganització col·lectiva per cobrir-la, per tant, s'actua de forma reactiva, i no proactiva.

¹⁶ "La pròpia okupació és el centre".

“Sóc molt pessimista [...] però que ja no hi ha marxa atrás [...] es podrà fer això o i ojalà estigui d’alguna manera, però el caramelito que és el barri ara mateix i aquest projecte ja està en marxa i tot això ho veurà la realitat que està passant aquí al barri, que estan començant a construir, tot el tema de la gentrificació que existeix a nivell de Barna, que s’està fent aquí al barri, i perquè si o estigués passant això, la meva línia política també és un tema de... Joestic super a favor d’ocupar i de fer aquests espais col·lectius i més amb gent que té una precarització molt heavy [...] Si no passés això faria el mateix i no hi hauria aquesta necessitat tan imperant... però si que ho trobo bé. Ojalà fos des de la tranquil·litat de poder fer i... pues te echan fuera, busques un altre espai i de més. Però ara és com des de l’ansietat que no hi ha una altra manera de resistir” (jove veí del barri, participant del moviment per l’habitatge al Besòs i Maresme i al Poblenou).

També el Sindicat de Llogaters i Llogateres a Barcelona s’origina, segons Palomera (2018), la tardor de 2016, “quan persones i col·lectius preocupats per l’escalada de preus del lloguer comencen a reunir-se a Barcelona”. Les primeres trobades eren obertes i de caràcter assembleari. Segons l’autor, s’instal·laren dues premisses, per una banda, que la bombolla especulativa al voltant del lloguer, que estava expulsant a moltes famílies, es podia revertir si els barris, i més els llogaters, s’organitzaven; i per l’altra, que malgrat que a Barcelona hi ha una part molt important de persones que viuen de lloguer, mai han fet d’aquesta realitat material compartida un eix d’organització col·lectiva. Segons l’autor, durant els inicis del Sindicat, l’acció per excel·lència dels col·lectius que lluitaven per l’habitatge eren encara les accions *Stop Desnonaments*. Tal com hem comentat anteriorment, eren formes d’acció existents des de l’octubre de 2010, utilitzades per la PAH, que demostraven que es podia aturar un llançament judicial apel·lant a la desobediència civil pacífica. Així i tot, segons l’autor, en el cas del Sindicat, el 80% de les persones que s’apropen a aquest col·lectiu pateixen un problema comú: s’apropa el final del seu contracte de lloguer i viuen sota l’amenaça d’una pujada abusiva o d’una no-renovació, que el Sindicat anomenarà desnonaments invisibles. D’aquesta situació sorgiria la Campanya *Ens Quedem*, similar a la de *Stop Desnonaments*, una forma d’acció viral que les persones que passen per l’assemblea podrien posar en pràctica, activament i sense necessitat de grans acompanyaments, amb l’objectiu d’aconseguir la negociació amb propietaris i agents immobiliaris. Per altra banda, Palomera (2018) afegeix que la figura del llogater no ha existit mai com a agent

social en el context barceloní, català i espanyol, per l'expansió des dels anys 60, de la idea hegemònica que la propietat ha de ser la forma socialment desitjable d'accés a l'habitatge. De fet, aquesta idea ha comportat, segons l'autor, que la propietat sempre hagi tingut organitzacions defensores dels seus interessos, com la Cambra de la Propietat i el Col·legi d'Administradors de la Propietat o fins a lobbies de la banca i les mateixes administracions de l'estat. És per això que, l'objectiu del Sindicat de Llogaters era visibilitzar l'existència de l'àmplia part de població que viu de lloguer. Segons Palomera (2018), a Barcelona en aquell moment hi vivien 200.000 llars en lloguer, un terç de la població, equivalent a mig milió de persones, xifra que hauria augmentat en els darrers anys, segons l'autor, i d'acord amb les enquestes municipals. Aquestes dades contrasten amb les exposades en el punt 3.1, les quals indicaven que el 1970 a Barcelona, el 70% d'habitatges urbans eren propietat del mateix habitant. I de la mateixa manera, tal com ja s'ha comentat anteriorment, que Guàrdia, Oyón i Rosselló (2021) consideren que aquestes altes taxes d'habitatges en propietat de particulars als barris perifèrics podrien ser un element per entendre el desenvolupament dels moviments veïnals, també l'augment dels habitatges de lloguer, podria ser un element per entendre el desenvolupament dels moviments socials. Dit d'una altra manera, l'evolució del mercat de l'habitatge i el canvi en les formes de tinença dels mateixos habitants podria ser un dels factors que expliqui l'evolució dels moviments socials urbans.

8. Conclusions

Així doncs, observem que el moviment veïnal, sorgeix en un context de dictadura franquista, en barris de nova creació, on tot estava per fer. Barris que eren configurats per persones que no només compartien els mateixos valors des del seu lloc d'origen sinó que a més, moltes d'aquestes persones havien migrat per qüestions polítiques, els quals facilitaria la presa de consciència contra la deixadesa del règim i la construcció d'una identitat pròpia. A més, el fet que el veïnat compartís la fàbrica com a lloc de treball, i el barri com espai de socialització, i per tant la classe, propicià l'articulació de les lluites pel salari productiu, les condicions de la fàbrica, i el salari social, la millora del barri. Aquesta confluència, i amb el moviment obrer com a referent, naixeria el moviment veïnal. En aquest context, senyalar que, malgrat els problemes de barraquisme, infrahabitatge, etc., i les mancances quant a serveis i equipaments del barri, provocats per l'especulació del règim, el veïnat partia d'una certa seguretat, per una banda, precisament per la tendència dels barris d'autoconstrucció on a més es vivia amb els cercles familiars d'origen, i per l'altra, perquè així i tot, l'estat els proporcionaria l'habitatge.

Per altra banda, observem dins el moviment veïnal un canvi d'etapa amb la legalització de les associacions de veïns, que malgrat que formaven part del moviment veïnal, es considera que aquest últim és el paraigua sota el que sorgirien les diferents formes de lluita, com podrien ser les associacions de veïns, alhora que aquestes representarien la branca legalitzada del moviment veïnal, que tal com es comenta en aquest treball, amb la fi del règim franquista i l'aparició dels primers ajuntaments democràtics, que comptarien amb més recursos, les associacions de veïns es veurien obligades a redefinir-se donat que ja no podien donar resposta a les necessitats del veïnat. A més, considerem que un dels hàndicaps del moviment veïnal va ser que no va saber incloure ni abordar les necessitats de la migració internacional que han anat configurant els barris durant les últimes dècades, tot i que si han aparegut diferents moviments de persones immigrades. S'observa, doncs, un desmarcament per part de la classe treballadora del que es considera la infraclasse, persones en situació irregular que no són considerades ciutadanes, que ha provocat també la segregació de les diverses lluites, afectant també la continuïtat del moviment veïnal.

Pel que fa al moviment okupa, apareix en un context capitalista on es posa en relleu la cultura de l'oci, davant la de protesta. A més, amb el canvi en la composició del treball, la fàbrica com a centre neuràlgic desapareix, disseminant la força de treball, els quals provoca la pèrdua de la consciència de classe. En aquest sentit, i davant la pressió consumista, l'okupació apareix com un moviment per crear contracultura, i expressió de rebuig contra el sistema capitalista. Els motius que porten a l'okupació en aquest cas no és la necessitat d'habitatge ni per millorar les condicions d'habitabilitat, sinó en contestació a un sistema econòmic i productiu que busca l'alienació de la seva societat. És per això, que l'okupació es presenta com una oportunitat per establir xarxes informals que es perceben com una recuperació positiva de sobirania sociovital, desafiant les lògiques de mercat, legals i institucionals. Així doncs, en el cas del moviment okupa, l'objectiu no era l'accés a l'habitatge digne, ni la millora de les condicions de la classe treballadora, sinó més aviat, atacar la propietat privada, pilar fonamental del sistema capitalista, com a mostra d'expressió per part dels joves contra el sistema hegemònic.

En el cas del moviment per l'habitatge, de la mateixa manera que el moviment veïnal apareix a causa de les mancances en l'espai públic i l'habitatge durant l'etapa del tardofranquisme, també el moviment per l'habitatge apareix en un context de crisi i una problemàtica concreta, com va ser la crisi econòmica del 2008, durant la qual es van produir milers de desnonaments, que en algunes ocasions van acabar amb el suïcidi de les persones afectades. Aquesta situació, i bevent de l'herència del moviment okupa que l'havia precedit, va comportar un canvi de paradigma en l'acció col·lectiva. Apareixeria la PAH com a representants per excel·lència del moviment per l'habitatge, que malgrat que feien ús d'estratègies com la negociació i la legislació, també utilitzarien l'okupació com a mitjà per donar refugi a aquelles persones que s'havien quedat sense habitatge, legitimant així una pràctica que durant 30 anys havia proposat el moviment okupa sense gaire suport per part de l'estatu quo. Tal com s'ha comentat en el treball, la diferència rau primerament en el fet que, el moviment okupa estava configurat principalment per gent jove que no tenia perquè patir l'exclusió o vulnerabilitat residencial, sinó que utilitzava la pràctica de l'okupació per expressar la seva ideologia i com a eina de transformació social contra un sistema consumista i anòmic de la dècada dels 80. En canvi, les PAH estaven compostes principalment per persones de diferents classes socials, orígens i edats, que patien el mateix procés de pèrdua de l'habitatge i que tenien un objectiu

concret: la reforma legislativa per permetre l'accés a l'habitatge digne. Aquest discurs possibilista i reformista legitimava la pràctica de la okupació com a mitjà per aconseguir el fi, el qual encaixava millor amb l'imaginari de l'opinió pública. Així doncs, en aquest cas, es podria dir que el moviment per l'habitatge, així com el moviment veïnal, apareixen per una qüestió de necessitat, i no pas d'ideologia. I és que, té sentit pensar que un moviment que lluita per una causa tan concreta, aparegui per cobrir una necessitat imperant i no per transformar l'estructura social. Així doncs, considerem que la ideologia té una dimensió que va molt més enllà de cobrir les necessitats bàsiques, té un sentit molt més propositiu, és per això que no es pot considerar el moviment okupa com un moviment per l'habitatge, ni com a resultat de l'evolució del moviment veïnal. De fet, s'observen diferències ideològiques en ambdós moviments.

Per altra banda, també s'observa que es produeix un efecte dominó quan es tenen referents positius, especialment en els casos d'èxit a problemàtiques similars, o persones que inicien primer la lluita. Tot i que les qüestions de necessitat i referencialitat poden ser òbvies, considerem oportú destacar un element que pot marcar la diferència, la importància del factor temps. En aquest sentit, el moviment veïnal sorgeix en un context de repressió franquista en els quals, malgrat les deficiències urbanístiques i d'habitatge i les condicions de precarietat laboral, les persones tenien les necessitats bàsiques cobertes, així com una xarxa de suport sorgida per cobrir precisament aquestes mancances, i el que es reivindicava era una millora de les condicions. Alhora, el barri era un territori a construir, tot estava per fer, la qual cosa suposava tenir temps per crear. Així doncs, el veïnat "només" havia de reclamar millores, i malgrat se seguia convivint amb el barraquisme i l'infrahabitatge, la població partia d'una certa seguretat residencial, que més endavant es veuria reflectit en la tendència a la tinença en propietat d'entre la classe treballadora durant els anys 60. A la vegada, aquesta tendència a la propietat privada entre la classe treballadora, indica una necessitat de seguretat, la que dona tenir un habitatge estable, quelcom teu, el punt de partida per a realitzar-se com a persona. A més, donat que aquests barris no seguien les normatives urbanístiques, inclús amb les cases d'autoconstrucció, es tenia una oportunitat d'aixopluc. Actualment, però, és molt més complicat accedir a un habitatge, els quals provoca, per una banda, l'ocupació i per l'altra, la dispersió residencial, amb el trencament dels llaços que aquesta comporta impactant directament en el manteniment del teixit associatiu.

En conclusió, observem que l'habitatge és l'element central en els diversos moviments analitzats, no obstant s'observen diferències en la dimensió que pren aquest en funció del moviment al qual ens referim. En el cas del moviment veïnal i el moviment per l'habitatge, refereix a una qüestió de necessitat bàsica que ha de ser coberta, i de la qual l'estat no se'n fa càrrec. En canvi, en el moviment okupa, l'habitatge prenia una dimensió simbòlica basada en una ideologia anticapitalista. Quant a la relació entre el moviment veïnal i el moviment per l'habitatge, malgrat que comparteixin objectius materials com és l'accés a l'habitatge, no es pot dir que un sigui la continuïtat de l'altra, donat d'entrada, que apareixen en contextos sociopolítics diferents, un en un context de repressió franquista i l'altra en un context capitalista. En el cas del moviment veïnal, hi havia clarament una consciència de classe obrera en contra del règim, i per tant un fort component polític. Es podria dir que la seva pròpia existència també tenia per objectiu el derrocament del règim. En canvi, en el cas del moviment per l'habitatge, no s'observa aquesta tendència. De fet, tal com hem dit al llarg d'aquest estudi, algunes de les seves expressions, com les PAH, tenien un caràcter reformista. Tal com hem comentat anteriorment, l'evolució del mercat de l'habitatge i el canvi en les formes de tinença dels mateixos habitants podria ser un dels factors que expliqui l'evolució dels moviments socials urbans. Així, no s'identifica una consciència de classe dins el moviment per l'habitatge, sinó que es posa el focus en la pròpia problemàtica, probablement perquè és un fenomen interclassista, que està a afectant persones de diversos nivells socials. Tot i això, també s'observen connexions en les pràctiques entre el moviment per l'habitatge i el moviment okupa, malgrat tinguessin objectius diferents. I precisament, s'observa que són els objectius els que determinen la validesa de les pràctiques de cada moviment.

Finalment, doncs, es podria dir que el canvi de conjuntura sociopolítica de la dècada dels 70, en que es va passar d'un règim franquista a un sistema capitalista, va suposar el declivi del moviment veïnal per donar pas a noves lluites, com el moviment per l'habitatge, donat que, malgrat que ambdós moviments tenien la seva raó de ser en donar resposta a les necessitats bàsiques de les persones, aquestes necessitats quedarien marcades per les pròpies possibilitats de les persones afectades, així com les seves circumstàncies. La principal diferència entre el moviment veïnal i el moviment per l'habitatge és el component de classe; en l'últim, ha desaparegut. Malgrat que es comparteixen necessitats, ja no es lluita en clau de col·lectiu, sinó en funció de les

necessitats de cadascú, probablement per això s'observen moviments per l'habitatge, la sanitat, l'educació, els pagesos... lluites segregades que demanen canvis per a si mateixos. També el canvi en el model cohabitacional, la reducció en la xarxa d'autoajuda i la dispersió residencial, dificulten la construcció de llaços socials forts i, per tant, la implicació en el teixit social de forma continuada. Abans es convivia amb tota la família, alhora que tothom participava d'aquesta lluita. Quant al moviment okupa, es considera un moviment intermedi, que sorgeix just i responent al canvi de paradigma de la dècada dels 80, on es passaria d'un règim autoritari a un sistema de consum. I que tot i que no anava lligat a cap dels moviments esmentats, donat que tenia altres objectius, crearia una manera de fer en l'acció col·lectiva, que aprofitarien i quedaria legitimada pels moviments següents.

9. Bibliografia

Abadia, S. (2019). La otra olimpiada popular: Nou Barris (Barcelona), noviembre de 1973. *Materiales para la Historia del Deporte* (19), 141–150. http://polired.upm.es/index.php/materiales_historia_deporte/article/view/4019/4228

Acebal Andreu, Marc (2015). Barris, veïnes i democràcia. El moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968-1986).

Aguilar, S i A. Fernández (2010): «El movimiento por la vivienda digna en España o el porqué del fracaso de una protesta con amplia base social», *Revista Internacional de Sociología*, 68, pp. 679-704.

Alabart i Vilà, Anna (2007). *El mercat de l'habitatge*. Universitat de Barcelona.

Alabart i Vilà, Anna (2010). Els moviments socials urbans a Catalunya. *Revista catalana de sociologia* 7/98 pp. 9-28.

Alberch i Fugueras, Ramón. (1997-2000): *Els Barris de Barcelona*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona.

Alonso, S. (2014): «“Votas pero no eliges”: la democracia y la crisis de la deuda soberana en la Eurozona», *Recerca, Revista de Pensament i Anàlisi*, 15, pp. 21-53.

Arellano, B. y Roca, J. (2020). Informe relatiu a la valoració del impacte de la nova proposta normativa de mesures urgents per millorar l'accés a l'habitatge regulada al DLL. Institut Municipal de l'Habitatge i Rehabilitació, Ajuntament de Barcelona. <http://hdl.handle.net/11703/119914>

Balfour, S. i Subiela i Ibáñez, C. X. (1994). *La Dictadura, los trabajadores y la ciudad: el movimiento obrero en el Área Metropolitana de Barcelona: 1939-1988*. Alfons el Magnànim.

Benford, R i D. Snow (1994): «Marcos de acción colectiva y campos de identidad en la construcción social de los movimientos», a Gusfield J. i E. Laraña (eds.) (1994): *Los nuevos movimientos sociales: de la ideología a la identidad*, Madrid, cis.

Blanco, Ismael y Nel·lo, Oriol (2018), Barrios y crisis. Crisis económica, segregación urbana e innovación social en Cataluña, València: Tirant lo Blanch.

Bordetas Jimenez, Ivan (2012). Nosotros somos los que hemos hecho esta ciudad. Autoorganización y movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político.

Bordetas Jiménez, Ivan (2014). Els estudis sobre el moviment veïnal: un repte encara per a la historiografia. *Franquisme & Transició*, 2, 281–295.

Caballé, Gemma (2023). El dret a l'habitatge. Universitat Rovira i Virgili.

Calle, Á. (2004): «Okupaciones: un movimiento contra las desigualdades materiales y expresivas», a Tezanos F. (2004): *Tendencias en desigualdad y exclusión*, Madrid, Sistema, pp. 270-305.

Campoy, Francesc (1977). *Cristians pel socialisme*. 8 tribuna.

Candela, J. (2019). Del pisito a la burbuja inmobiliaria. La herencia cultural falangista de la vivienda en propiedad, 1939-1959, Valencia: Universitat de Valencia

Closa Salinas, Francesc (2017). El moviment veïnal dels anys vuitanta i noranta: entre la crisi i la redefinició | Shikar. *Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià* •núm. 4 | 2017 Universitat de Lleida.

Colacios, R. y Mendoza-Arroyo, C. (2017). Uso e interacción social en el espacio público: el caso del polígono de vivienda Sant Cosme, Barcelona. *Urbano* 36, 66-77. DOI: <https://doi.org/10.22320/07183607.2017.20.36.06>

Colau, A. i A. Alemany (2012): *Vidas hipotecadas. De la burbuja immobili-ria al derecho a la vivienda*, Barcelona, Cuadrilátero de libros.

Cuesta Gómez, José Miguel (2013). La lucha por la hegemonía política en un movimiento popular: las asociaciones de vecinos en el barcelonès nord (1969-1986).

Cuesta Gómez, José Miguel (2015). *El moviment veïnal al Barcelonès Nord (1954–1987)*.

De Pedro Fajardo, Santiago (2023). *La ciutat que estava per fer. Estudi sobre el moviment veïnal a Barcelona durant el tardofranquisme i la Transició (1968-1982)*.

Delgado Ramisa, Lucía (coord) (2022). Estat de l'exclusió residencial: impactes de la llei 24/2015 i altres mesures de resposta. Emergència habitacional, lluita dels moviments socials i avaluació de les respostes dels poders públics als desnonaments i la pobresa energètica.

Delgado, M.; Carreras, J. (2008). Pràctiques d'exclusió als locals nocturns del centre històric de Barcelona. El dret d'admissió com a tècnica de discriminació racista. Recerca i Immigració. Col·lecció "Ciutadania i Immigració" núm. 1, Bloc D2, 195-216. Generalitat de Catalunya. <https://core.ac.uk/reader/16204900>

Estany, Carme (2014). Del paquet d'habitatges al projecte de ciutat. Estratègies per a la recuperació urbana dels polígons de Barcelona.

Estudi socioeconòmic del barri del Besòs i el Maresme, amb especial atenció a la situació de l'habitatge. Institut Municipal d'Urbanisme Departament de Regeneració Urbana Ajuntament de Barcelona.

Gistau, J., Vallverdú, I., Miró, M., Pijem, C., Guarga, A. (2011). Acceso y uso de los servicios sanitarios por parte de los pacientes inmigrantes: la voz de los profesionales. Atención Primaria 44, 2, 82-88. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aprim.2010.11.014>

González García, Robert (2015). El moviment per l'okupació i el moviment per l'habitatge: semblances, diferències i confluències en temps de crisi. Instituto de Ciencias Sociales y Humanidades. Universidad Autónoma del Estado de Hidalgo (México).

Guàrdia, Manel; Oyón, José Luis i Rosselló, Maribel (2021). El triomf de la propietat a les perifèries obreres, 1939-1980. El cas de Nou Barris.

Herrera, T. (2017). La mediación como alternativa. Política de vivienda y regulación de la emergencia habitacional en Barcelona. Scripta Nova 21, 566. DOI: <https://doi.org/10.1344/sn2017.21.19053>

Katz, S. i Mayer, M. (1983): «Gimme Shelter: Self-help Housing Struggles within and against the State in New York City and West Berlin», International Journal of Urban and Regional Research, 9 (1), pp. 15-45.

Leal, J. (2002): “Segregación social y mercados de la vivienda”. *Revista Española de So-ciología*, 2, pp. 59-75.

Martí Marín, «Epíleg: de suburbis a barris, autoorganització, integració, protesta i politització», dins Marín, dir., *Memòries del viatge*, 135–148.

Martínez, M. (2010): «El movimiento de okupaciones: una larga e inquietante existencia», *Viento Sur*, 108, pp. 43-48.

Miret, N. (2009): “Inmigración y metropolización en Barcelona”; en A. Pedreño Canovas, y F. Torres Pérez (coords.): *Migraciones internacionales, contextos y dinámicas territoriales*. Áreas, *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, 29. Murcia, Universidad de Murcia, pp. 103-116.

Miret, Naik i Serra del Pozo, Pau (2013). *El papel de la inmigración extranjera en el cambio social y urbano de el Besòs i el Maresme, un barrio periférico de Barcelona. Interrogaciones a partir de un estudio exploratorio*. Universidad de Poitiers/Migrinter (CNRS) i Universitat Internacional de Catalunya.

Molet i Petit, Joan (2003). *Entre conservació i modernització: l'esventrament del centre urbà*. Barcelona *Quaderns d'Història*, 8.

Molinero, Carme i Yasàs, Pere (coords.), (2010). *Construint la ciutat democràtica: El moviment veinal durant el tardofranquisme i al transició*, Barcelona, Icaria Editorial-Servei de Publicacions Universitat Autònoma de Barcelona, 339p.

Palomera, J. (2018). *Els sindicats de llogaters i la lluita per l'habitatge en el nou cicle de financiarització* (Universitat de Barcelona)

Pernia, J. (1994): «Què cal fer per provocar el canvi social des d'una associació?», *Ressò de Ponent*, 120, p. 31-33

Piasek, G. et al. (2022). Ante la amenaza, organización. Representaciones y estrategias de Asociaciones Vecinales sobre la situación socio residencial de barrios vulnerables. *ACE: Architecture, City and Environment*, 16(48), 10618. DOI: <http://dx.doi.org/10.5821/ace.16.48.10618>

Prujit, H. (2003): «Is the institutionalization of urban movements inevitable? A Comparison of the Opportunities for Sustained Squatting in New York City and Amsterdam», *International Journal of Urban and Regional Research*, 27, pp. 133-157.

Quesada García, Santiago (2020). «Las Unidades Vecinales de Absorción. Un laboratorio experimental de vivienda social en Andalucía (1963-1969)», *Hasta el tuétano* 5: p. 106-110. Universidad de Sevilla.

Rodríguez, V. (2003). El movimiento vecinal y la inmigración. En: Ibarra Güell, P y Grau, E. (eds.): *Nuevos escenarios, nuevos retos en la red: anuario de movimientos sociales 2002*. España: ICARIA.

Sánchez Montalvo, Aroa i Griñón Caballero, Alex (2020). *L'ocupació i la crisi de l'habitatge: El cas de Terrassa, una perspectiva des de la segona corona metropolitana*. Univeristat Autònoma de Barcelona.

Sirvent, M. i Rigal, L. (2014). La investigación acción participativa como un modo de hacer ciencia de lo social. *Decisio*, 38, 7-12. Recuperado de https://www.crefal.org/decisio/images/pdf/decisio_38/decisio38_saber2.pdf

Subirats, Joan i García, Ángela (Eds.) (2015): *Innovación social y políticas urbanas en España. Experiencias significativas en las grandes ciudades*, Barcelona: Icaria.

Zaar, M. (2017). El derecho a la vivienda en el contexto del Plan Especial Urbanístico de Alojamientos Turísticos (PEUAT) de Barcelona y de sus planes antecesores. *Biblio 3W*, XXII, 1210. DOI: <https://doi.org/10.1344/b3w.0.2017.26437>